Apare la intîi a fie-căreĭ luni

CONVORBIRI LITERARE

No. 6. București, 1 Iunie. Anul XXXI.

DESPOT VODĂ ERETICUL

Domnul Moldovei (1561—1563)

(STUDIU ISTORIC)

I

Cine e Despot?—Examinarea isvoarelor.—Stabilirea cestiunii.

Cronicarul Ureche zice, la domnia lui Alexandru Vodă Lăpuşneanu, că «după al noule an (1560) a «domniii lui Alexandru Vodă, s'au ivit Despot pre «poreclă, eară numele i-au fost Heraklu Vasilik, ce «au fost de naşterea sa den ostrovul Samos, carele «au fost ştiind multe limbi: frînceşte, nemţeşte, gre-«ceşte şi lătineşte. Acesta fiind nimerit la ţara leşască, «şi între slujitori la răsboae ămblînd, avînd şi viaţă «între Soţini, s'au încleştat între nişte evanghelişti «(că şi el nu era pravoslavnic) şi s'au făcut că este «fecior de domn; şi nu putea aeve să vie spre ţara, «ca Alexandru Vodă avea prietenie cu Leşii, cum şi «Leşii aveau legătură tare cu Turcii pentru ameste-«cături ca aceste. Eară Despot, pre ascuns cu pro-«tivnicii săi să găteau şi 'ntre Cazaci şi-au făcut «prietenie.... Unde, macar că deodată s'au alinat lu-«crul, eara mai apoi Despot mai bine s'au gătit, «luînd într'ajutor pre Albrecht Laski, şi au intrat în «ţară cu nemţi, cu şvezi, cu spanioli şi cu căzaci»[1]).

Este greu, dacă nu cu neputinţă, de a se şti ori-

1) *Kogălniceanu* Letopiseţele ţării Moldovei, I pag. 178.

www.dacoromanica.ro

gînea acestui aventurier care, dupa ce a cutrierat aproape întreaga Europă, a ajuns să tulbure «în al noule an» domnia lui Alexandru Lăpuşneanu, sa-l alunge din ţară cu armată şi ajutor străin şi sa se pună în locul său pe tron în Moldova ca «*vindex et defensor libertatis patriae*» [1]; iar după doi ani de domnie plină de ilusiuni, sa fie ucis ca un «cîne» de boerii şi poporul răsculat.

Mai toţi scriitorii vechi, cei mai mulţi chiar contemporani, care au scris sau au menţionat în scrierile lor despre Despot Vodă, ne arată că acesta ar fi de origine obscură din Grecia, dar ca usurpînd titlurile nobiliare ale familiu Heraklizilor, care odinioara stapînisera Samosul şi alte insule din Marea Egeá, s'ar fi servit cu aceste titluri pe lîngă Carol V şi, mai apoi, pentru a se face domn în Moldova.

Şi în adevar, eata ce spun scriitorii:

A. M. Graziani [2] scrie: Pe la 1534 mai multe familii de greci vrînd sa scape de sub jugul Turcilor, şi-au părasit locurile lor, împraştiindu-se în lume. Parte din ele s'au dus pe lîngă Carol V în Belgia; în numărul acestora era şi unul *Heraclides*, supranumit de Greci *Despota*, ai caruia părinţi stapînisera odinioară insulele Samos şi Paros.

In familia lui era un oare-care *Ioan*, cretan de origîne, inteligent şi dibaciu, al càruia tata ar fi fost corabier. Pe cînd era la Roma se ocupa cu transcrierea de documente din biblioteca vaticană, cunoştea bine limba latină, greaca, francesă, şi spaniola. Prin sîrguinţă şi inteligenţa sa, intrâ în inima stapînului sau, care îl privea ca pe un fiu, era partaş

1) Aşa se intitulează el pe monede. Vezi în analele Academiei romîne, tom X, secţia II un memoriu al D-luĭ *D. A. Sturdza* asupra numismaticei romîneşti.

2) *Antonius Maria Gratiani*: De Ioanne Heraclide Despota Walachorum Principe libri tres etc., Varsaviae, 1759. Autorul contemporan cu Despot.

www.dacoromanica.ro

la toate sfătuirile şi lumea credea că este chiar un neam al lui Heraklides. Acesta murind, Ioan se sfatueşte cu casnicii: ei sa susţie că el e fiul fratelui lui Heraklides şi ast-fel să moştenească averea; de cît, toţi banii ce s'ar găsî, să-i ia servitorii, iar el documentele nobilitare. Înţelegerea e făcută: servitorii iau banii, el documentele, aşa că din simplu «*gramatic grec*» ce era, devine un *Heraklid*. Mulţi ani după aceasta, el e recunoscut de Carol V de nepot şi moştenitor al lui Heraklides.

La împărţirea averii moştenite se ivesc certuri între el şi cei-l-alţi casnici ai lui Heraclid; s'a scos atunci vorba că el este un moştenitor minciunos, dar nimeni nu s'a îngrijit despre aceasta. Din Belgia, Despot fuge la Lübeck, Danimarka şi alte ţări; în toate locurile se da drept născut din viţă prinţiară, arătînd diplomele sale nobilitare şi împrăştiind vorba că a fost isgonit de Turci. Cu acest chip a intrat în legaturi, chiar de prietenie, cu suveranii, principii şi oamenii însemnaţi ai timpului.

Forgach de Gymes, Episcop de Oradea-mare [1]) spune ca: Iacob Basilic Heraclides era născut în Creta dintr'un tată din clasa de jos, Ioan Basilic, care, cu leafa, primea a conduce corăbii cu marfă. El era în serviciul unui Iacob Heraclid, grec care se zicea că se trage din neamul Prinţilor de Samothracia, Paros şi alte insule din Marea Egeă şi care trimitea lui Carol V ostaşi mercenari greci. Acest Iacob Heraclid se îngriji sa dea lui Ioan Basilic învăţătura clasică. Simţind Iacob Heraclid ca are sa moară, recomanda pe Ioan drept fiu al său şi, după moarte, iscăndu-se ceartă între casnicii lui în privinţa moştenirii, Ioan lua documentele nobilitare de familie şi usurpă nu-

1) Rerum Hungaricarum sui temporis commentarii.—Posonii et Cassoviae, 1788.

www.dacoromanica.ro

mele de Heraclid. Cu acest chip căpătă recunoaşterea din partea lui Carol V şi mai în urmă dreptul de a crea doctori, poeţi, laureaţi şi protonotari. Servi cîtă-va vreme în armată, în legiunea călăreaţă greaca din Belgia, apoi pribegi prin Francia, Germania şi în fine ajunse în Polonia.

Cronicarul leşesc *Martin Paszkowski* care, dupa spusa lui Simion Dascălul, a scris despre Despot dupa o carte latinească a lui Alexandru Gvagnen [1]), scrie şi el întocmai ca Graziani; mai adaugă încă şi cuvintele pe care Despot, la moartea lui Heraclid, le-a adresat servitorilor acestuia pentru a-i face să declare că el este nepotul şi moştenitorul defunctului, aceasta în schimbul banilor ce li-se va împărţi şi a documentelor nobilitare pe care le va lua el.

Hubert Languet [2]) scriind la 5 Noemvrie 1561 lui Ulrich Mordeissen, consilierul electorului Saxoniei, spune: «Cred că ai auzit şi magnificenţa ta cum ca «acel *fantastic* marchis Iacob, Despota al Samosului «..... vrea să alunge pe Domnul Moldovei». In altă scrisoare din 15 Februarie 1562 el spune: «Po«lonii cari întovărăşiseră pe acel *impostor* Despota al «Samosului....»

Istoricul *Leunklavius* [3]), care a cunoscut în persoană pe Despot, înainte de a fi domnitor spune ca: «In anul 1561 un oare-care Iacob, grec de neam «care, usurpînd numele de Heraclid şi de Basilic, «pretindea a fi din neamul vechilor regi ai Moldovei

1) *Kogălniceanu*, Letopiseţe I Apendice IX, pag. 55. Probabil că acest Gvagnen este *Guagnini* autorul cărţii: Rerum polonicarum tomi tres. Francofurti 1584. Autorul a fost ofiţer în armata de năvălire a lui Despot.

2) Arcana seculi XVI etc. Hallae, 1699 apud Hasdeu, Arhiva istorică a Romîniii, I, 2 pag. 29, 30.—Datele de 1560 şi 1561 trebuiesc îndreptate în 1561 şi 1562.

3) Annales Sultanorum Osmanidarum, Francfurti, 1588 pag. 104.

www.dacoromanica.ro

«şi se numea pe sine Despota al Samosului şi Marquis «sau Marchion al Parosului, insule din Marea Egeà....»

Busbecq [1]), agentul Austriei la Constantinopol în timpul cînd Despot alunga de pe tron pe Alexandru Lapuşneanu, zice despre Despot că: «Un oare-care «grec de neam, pe care oamenii îl onoreaza cu nu- «mele de Despot.... năvălea în Moldova».

In fine *Iohannes Sommer* [2]), din Pirna în Saxonia, adus de Despot ca profesor şi Director al şcoalei ce înfiinţase în Cotnarĭ, spune că despre originea lui a fost tot deauna nedumerire: sau că s'a introdus în familia Heraclizilor Despota, sau cà din invidie s'a scornit această vorbă.

Observam dar că şase scriitori contemporani cu Despot, afirmă că el ar fi de origină obscura, dar ca, prin inteligenţa şi dibăcia sa, a ştiut să intre în inima stapînului sàu Heraclid şi, după moartea acestuia, a-proprinndu-şi documentele nobilitare ale familiii, s'a dat drept urmaş direct al lui, supranumindu-se *Despota*.

Ca opositiune la aceasta, vedem că *Melanchthon*, ilustrul tovarăş al lui Luther, într'o scrisoare din 1 Iunie 1556 către Regele de Danimarka, recomanda pe Despot ca pe un «gebornen Herrn und Erben «der Inseln Samos und Paros in Asia..... Als er «nun bei uns gewesen, habe Ich seine Zeugnisse, die «er aus Grekenland mit sich bracht und noch hat, «welche beweisen seine Ankunft und Erbgerechtigkeit «an Samos und Paros, welche der turkish Tyran «Selimus seinem Vater, Johann, genommen hat, und «sind sein Vater und Mutter und ein Bruder zugleich «ermordet worden» [3]).

1) *Busbequii* omnia quae estant. Lugduni Batavorum, 1633 pag 313, 314.

2) Vita Jacobi Despotae, Moldavorum Reguli. Witebergae, 1587 şi în *Emile Legrand*, Deux vies de Jacques Basilicos,.... l'une par Sommer et l'autre par Graziani, Paris. Maisonneuve, 1889.

3) în *Emile Legrand*, Deux vies de Jacques Basilicos, p. 279, 280.

www.dacoromanica.ro

Intr'altă scrisoare cu aceeaşi dată către Henricus Buscoducensis, Melanchthon îl recomandă tot aşa [1]).

Pe lîngă acestea, cei 3 poeţi laureaţi de Despot, pe cînd era încă în Germania şi anume Zacharias Praetorius, Franciscus Raphael şi Zacharias Orthus, în poesiile ce i-au dedicat drept mulţumire, afirma că el este originar din strălucita familie a Heraclidilor şi că a fost nevoit să părăsească insula Samos fiind isgonit şi urmărit de Turci sub Sultanul Selim.

In fine, Carol V în serviciul căruia a fost Despot, înainte de a deveni domn în Moldova i-a confirmat, la 1555, spiţa neamului Heraclizilor, întocmită de dînsul, pe care apoi a tipărit-o la Braşov la 1560.

Ne găsim aşa dar în faţa a două versiuni în privinţa originei lui Despot.

Negreşit că nu putem pune nici-o basă pe afirmaţiunea lui Melanchthon şi cu atît mai puţin pe aceea a poeţilor incununaţi de Despot; — pe a lui Melanchthon pentru că Despot i-a fost cunoscut din actele nobilitare ce acesta i-a arătat şi dacă erau false, precum se pretinde de unii, atunci buna credinţă a lui Melanchthon, care nu a fost în putinţa de a le controla, a fost surprinsă; — pe a poeţilor Zacharias Orthus, Zacharias Praetorius şi Franciscus Raphael, cu atît mai puţin nu ne putem rezima pentru că ei nu au făcut decît sa cînte în poesiile lor de dedicaţiune ceea-ce aflaseră de la încoronatorul lor.

Nu mai puţin însă nu sîntem îndreptaţiţi a lua ca basă sigură afirmaţiunile celor d'întăi scriitori, anume că Despot ar fi de origină obscură, pentru că — deşi lucrul e cu putinţă — ne este greu sa admitem că pe acele timpuri, care pastrau încă caracterul feudalităţii, un personagiu aşa de cult, care cunoştea atîtea limbi, care a ştiut să intre la curţile

1) Ibidem, pag. 281.

www.dacoromanica.ro

Europene drept un nobil scăpatat şi care în urmă a ştiut să devie chiar suveranul unei ţări, să fie un impostor, un fel de pseudo-Dimitrie al Ruşilor. Ceea-ce este mai mult, este că el îşi avea spiţa neamului întocmită şi întărită de Carol V, înainte de a se fi presentat ocasia de a plănui să devie domn al Moldovei.

Din această spiţă [1]) vedem că familia Heraclizilor, care s'ar trage de la Heraclides Tleptolemos, regele Ilisiii, pomenit în Iliada (II, 653), se compune din 21 de generaţiuni cunoscute pînă la 1555. Partea de la început este fantastică. De la a 17-a generaţiune, neamul Heraclizilor se desface în două, din care ese pe deoparte Despot Ereticul la a 21-a generaţie, iar pe de alta Ileana, soţia lui Petru Rareş; de la dînsa, la a 20-a generaţie, 2 băeţi şi o fata, Ruxanda, soţia lui Alexandru Lăpuşneanu.

Trebue sa admitem ca periodul de timp în care e circumscris spiţa neamului Heracleidic, nu este continuŭ, că sînt foarte-multe şi foarte mari goluri, şi că se menţionează numai numele generaţiilor ce au putut fi cunoscute lui Despot Ereticul cînd şi-a întocmit spiţa neamului.

Ori-cît de imperfectă însă ar fi această spiţă, oricîte erori ar coprinde ea şi ori cîtă neîncredere ne-ar inspira ea, nu o putem înlatura din discuţiune, deşi nu o consideram demnă de credinţă, decît numai dacă am fi în stare a întocmi o alta care să o contrazica. Dar pentru aceasta, ar trebui să studiem fie-care din generaţiunile familii Heraclizilor, atît acele care fac de drept parte din acest neam cît şi cele însemnate în spiţa lui Despot. Studiul acesta ar fi greu, dacă nu cu neputinţă şi, în tot casul, fără

1) Este publicată în cartea lui *Sommer*, Vita Jacobi Despotae, Moldavorum Reguli. Witebergae, 1587, şi în *Emile Legrand*, Deux vies de Jacques Basilicos.

www.dacoromanica.ro

însemnătate pentru istoria lui Despot Ereticul ca domn al Moldovei.

De aceea ne şi mărginim numai a arăta cele de mai sus, considerînd pe Despot Ereticul ca un personagiu dintr'o viţa prinţiară grecească, sau simplu nobila, care a stăpînit odată insula Samos şi altele din Marea Egeă; că, silit de împrejurările cuprinderii Byzanţiului, Grecii şi a insulelor Arhipelagului de catre Turci, a emigrat şi, pribegind prin Europa, în felul cum vom vedea în cursul istoriii lui, a ajuns la curtea lui Carol V, în serviciul căruia a şi intrat pentru cît-va timp, şi în fine la curtea lui Alexandru Lăpuşneanu, fiind in legături de rudenie cu Doamna Ruxanda. In urma s'a folosit de împrejurări şi, cu ajutor strain, a alungat pe Alexandru Làpuşneanu şi s'a suit el pe tronul Moldovei. Purtarea lui însă ca domn, nefiind de loc potrivită obiceiului ţării, lucru pentru care şi o rasvratire s'a urzit în potriva lui şi în care el a pierit, s'a scos vorba că el e numai un venetic, un serv al familiii Heraclizilor, dar că prin înşelăciune s'a dat drept urmaş direct din aceasta familie.

II

Pribegirea lui Despot prin Europa Occidentală. — In Polonia. — Trecerea lui în Moldova. — Alexandru Lăpuşneanu.

Iacob Heraclid Despot şi-a petrecut copilăria în Chios, învăţînd la Hermodoros Lestarchos care avea acolo o şcoală [1]).

Despre părinţii lui, frate, soră, nu ştim nimic,

1) *Sommer.* Vita Jacobi Despotae. *Melanchthon* în scrisorile menţionate comite o eroare cînd spune că în Creta. In Chios avea Hermodoros şcoala. Vezi *Emile Legrand* Deux vies de Jacques Basilicos, pag. XVII şi *Crusius*, Turco-Graecia, Basileae, 1584, pag. 497: «Hermodoros Lestachus fuit in Chio medicus doctus».

www.dacoromanica.ro

afara de un văr al său, Iacobus Diassorinus, aventurier ca şi dînsul.

Emigrînd, precum am arătat mai sus, din Turcia ca mulţi din compatrioţii lui, probabil se duce la Roma unde se ocupă, între altele, cu studiu şi cu copiare de manuscrise în biblioteca vaticana dupa cum spune Graziani, deşi Emile Legrand [1]) arată ca nu e nici-o dovadă despre aceasta ci despre vărul sau Iacobus Diassorinus, de la care în adevăr au ramas copii de pe manuscripte. Din Roma trece în Spania şi Francia căutînd sprijinul suveranilor, prinţilor şi nobililor, fie pentru a-şi recapăta domeniile stramoşilor sau pretinşilor săi strămoşi, fie pentru a-şi asigura un fel de traiu. Domeniile nu şi le-a recapătat, dar traiul şi l-a asigurat.

Pleaca apoi cu Contele Wolrad de Mansfeld în Germania la Wittenberg, centrul reformaţiii, unde se pune în legături strînse cu Melanchthon, cu Gaspar Peucer, ginerele acestuia, cu Cammerarius şi cu alţi capi ai reformaţiii, îmbrăţişînd doctrinele reformei.

Aşa vedem că Melanchthon îl recomandă la 1556, în nişte scrisori către regele de Danimarka şi către un oare-care Henricus Buscoducensis, că este «der Lehre «in unsern kirchen zugethan» şi «multa de doctrinis «nobiscum familiariter colloquens» [2]). De la Wittenberg se duce prin Belgia şi Olanda, unde ia parte, între anii 1553 şi 1555, împreună cu Contele Gunther de Schwarzburg, la asediul cetăţilor Teruana şi Hesdinfert şi la luptele de la Renty şi Valenciennes în rîndurile «cavalerilor negri» ai lui Carol V în contra francesilor morini. Aceste lupte el le şi descrie

1) *Emile Legrand*, Deux vies de Jacques Basilicos, pag. XVIII, XIX.

2) Ibidem pag. 289—281, — vezi şi scrisorile de prietenie ale sale şi ale vărului său către Melanchthon în *Crusius* Turco-Graecia, pag. 556.—*Hasdeu*, Arhiva istorică I, 1 pag. 13.

www.dacoromanica.ro

într'o carte tipărită la Anvers în 1555 în latineşte şi franţuzeşte [1]).

Carol V, drept răsplată pentru purtarea lui, il onorează cu titlul de *cavaler* şi de *Conte palatin* şi îi acordă dreptul de a încununa poeţi. Din Olanda el se întoarce în Germania la Melanchthon care ii da scrisori de recomandaţie foarte călduroase catre Regele Danimarcei, partisan al reformei. In aceste scrisori Melanchthon, precum am văzut, arata calităţile ce disting pe Despot, cum el este din viţa prinţiară de Samos, şi că vrea pe urmă să se duca la patriarchul de Constantinopole, care îi este ruda.

Despot, în puterea dreptului acordat de Carol V, încununează în acest timp (1556) de poeţi, pe unul Zacharias Praetorius, (Breiter) din Mansfeld elev al lui Melanchthon şi pastor în Eisleben, şi pe unul Franciscus Raphael.

Mergînd spre Danimarka, Despot se opreşte cît-va timp în Rostock, unde în Oct. 1556 încoroneaza ca poet pe un oare-care Zacharias Orthus, din Stralsund.

Ioannes Lasicius în a sa «Historia de ingressu polonorum in Valachiam cum Bogdano Voivoda»..... 1572 [2]) spune despre Despot că «Rostochij mathemata docebat». Că era un bun matematic avem mai multe mărturii. Aşa Sommer: «in mathematicis quoque disciplinis... vehementer fuit deditus»; Graziani: «Erat Despota mathematicorum studiis deditus»; în fine

---

1) Titlul latinesc «De morini quod Terovana vocant atque Hedini expugnatione deq; proelio apud Rentiacum et omnibus .....brevis et vera narratio. Iacobo Basilico Marcheto, Despota Sami Authore. Traducere romînă în *Hasdeu* Arhiva Istorica, II, pag 70 sq.

2) Apud *Papiu Ilarian*, Tesaur de monumente istorice, III, pag. 212.

www.dacoromanica.ro

Melanchthon în scrisorile menţionate spune despre Despot că: «und hat in Mathematica ziemlichen Verstand». Dar din cercetările noastre [1]) resultă că nici-o urmă nu se găseşte la Universitatea din Rostock (întemeeată la 1419) că dînsul să fi profesat matematica acolo; poate numai ca privat [2])

De la Rostock, Despot pleacă la Lubeck şi apoi în Danimarka la Regele Christian (1559—1588), cu scrisorile de recomandaţie ale lui Melanchthon. Graziani spune ca, primit bine şi încărcat de daruri de regele Danimarcei, a plecat în Suedia (în care se introdusese protestantismul încă din timpul lui Gustav Wasa, mort la 1560), de aci la Dantzig şi apoi la electorul Albert de Brandenburg care primindu-l bine, i-a dat scrisori de recomandare la prinţul Nicolae Radziwill, palatinul Vilnei. Acesta la rîndul său, l-a recomandat Regelui Poloniii Sigismund II, unde şi ajunge Despot prin anul 1557 sau 1558.

La curtea Regelui Poloniii şi la palaturile magnaţilor, Despot face cunoştinţa boerilor moldoveni pribegiţi acolo din causa nemulţumirii de a se fi urcat pe tronul Moldovei Alexandru Lapuşneanu, care isgonise pe Joldea Voda (Septembre 1552).

Despot se pune în relaţiune cu aceşti boeri care, se înţelege, vorbeau de rău pe Alexandru Lăpuşneanu; el este ast-fel pus în posiţiune de a cunoaşte din istoria şi situaţia principatelor romîne, relaţiile lor cu ţările învecinate, felul curţii moldovene, sfetnicii ei, situaţiunea domnitorului, soţia lui care se trăgea din neamul Despoţilor Serbii, familia lui, etc.

De cîte-ori Polonia n'a fost refugiul boerilor moldoveni surguniţi sau pribegi! De cîte-ori n'au influenţat ei de acolo asupra situaţiunii ţării lor! De

1) Datorite amabilităţii D-lui *Dr. Traugott Tamm,* acum Secretar al A. S. R. Principelui nostru moştenitor.

2) Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum, ed. *Trausch,* Braşov 1847, pag. 61: «qui Mathesin in Academia Rostockiensi ante publice professus».

www.dacoromanica.ro

cîte-ori n'au adus ei la scaunul ţării domnitori cu ajutor de prin acele părţi! Moldova a fost în tot d'auna, pînă la epoca fanarioţilor, influenţată de Polonia.

De aci Despot şi pleacă peste cît-va timp (1560) în Moldova şi este oaspele lui Alexandru Lăpuşneanu.

*
* *

Istoricul *Leunklavius*[1]) care a cunoscut în persoana pe Despot înainte de a merge în Polonia spune despre dînsul că «era înzestrat cu o figură nobilă, statura «de mijloc însă robustă şi nervoasă, părul negru, «limba vorbareaţă. Purtarea sa se caracteriza în toate «prin o deosebita majestate. Vorbea cu multa ele-«ganţă greceşte, latineşte, franţuzeşte şi italieneşte».

Ureche[2]): «carele au fost ştiind multe limbi, frîn-ceşte, nemţeşte, greceşte şi latineşte.. . avînd şi viaţă între soţini (socıniani) s'au încleştat între nişte «evanghelişti (că şi el nu era pravoslavnic)».

Graziani adaogă[3]) că cunoştea şi limba spaniola şi matematica.

Melanchthon[4]): «denn er ist in grekischer Sprach «wohl geübt, auch wohl gelehret, und hat in Mathe-«matica ziemlichen Verstand, hat auch guten Ver-«stand in christlicher Lehr, und ist der Lehre in «unsern Kirchen zugethan».

Despot avea pe atunci cam 36 de ani.

*
* *

La moartea lui *Petru Rareş* (1546) pe tronul Mol-dovei se suise fiul său *Iliaş* carele mai pe urmă s'a

1) Annales Sultanorum Osmanidarum, Fracfurti, 1588; pag 104.

2) *Kogălniceanu*, Letopiseţe I, pag. 178.

3) De Ioanne Heraclide Despota.. .. Varsaviae, 1759. Ediţia Sturdza pag. 6, 10.

4) Emile Legrand Deux vies de Jacques Basilicos, pag. 279.

www.dacoromanica.ro

«turcit» şi după acesta, la 1551, boierii au ridicat domn pe fratele său *Ştefăniţă* (1551—1552) ucis la Ţuţora de boerii răsculaţi. In timpul domniii acestui din urmă, mulţi din boeri au fost nevoiţi, prin purtarea lui, să pribegească prin ţari străine, de obiceiu în Polonia, şi atunci cînd, după uciderea lui, boerii rămaşi în ţară, voiau să ridice la tron pe *Joldea* şi să dea acestuia de soţie pe *Ruxanda*, fiica lui Petru Rareş, cei pribegi şi cu o parte din cei din ţara ridicau pe tron «în tîrg în Trebulea» pe *Petrea Stolnicul*, zis apoi *Alexandru Lăpuşneanu*. Joldea este urmărit de Alexandru Lapuşneanu pînă la *Şipote*, pe Miletin (Judeţul Iaşi) şi prinzîndu-l viu «l-au semnat la nas şi l-au dat la călugărie» iar pe Alexandru Lăpuşneanu «cu dragoste l-au primit boierii; şi mer-«gînd pre la Hîrlău, au tras la Suceava şi au şezut «în scaun. Deciĭ s'au cununat cu Doamna Ruxanda «şi au făcut nuntă» [1]).

Doamna Ruxanda este fiica lui Petru Rareş şi a Elenei Despotovna, fiica ţarului Serbiii Lazăr Brankovici Despotovici [2]).

Sfetnicii lui Alexandru Lăpuşneanu erau *Ioan Moţoc* Vornic, *Ioan* (Luca) *Stroici*, Mare Logofat, *Ştefan Tomşa* Hatman, *Spancioc* Spătar, *Gheorghe de Rewelles* «homo aliquot linguarum peritus» [3]), un copil natural al lui Faber, Episcopul Vienei,—secretar.

Din aceştia, care toţi au slujit mai multor domni, Luca Stroici, numit şi *Lupul*, are o însemnătate

---

1) *Ureche* în *Kogălniceanu*, Letopiseţe I, pag. 176, 177.

2) Vezi *Engel*, geschichte der Moldau und Walachei, Halle 1804, II pag. 194, *Istvanffi*, Regni Hungarici historia, libris XXXIV exacte descripta, Coloniae, 1685 pag. 262 spune de Ruxanda că «e claro Despotarum genere fuit». *Ureche*, spune despre Petru Rareş pe cînd era închis în Ciceiu în Transilvania că «şi ştiind scrisoare sărbească Doamna Elena.....»

3) *Sommer* în Emile Legrand, Deux vies de Jacques Basilicos, pag. 25.

www.dacoromanica.ro

«osebită. El descindea din una din cele mai cinstețe familii din Moldova și fusese crescut în școale din Germania. La 1593, adunarea legislativa din Varșavia l-a împămîntenit și era prieten cu celebrul enciclopedist polon Stanislas Sarnicki; dorind a da acestuia o idee despre origina limbii romîne i-a scris în romînește *tatăl nostru* cu litere latine. Din catalogul bibliotecii sale, dăruită mînăstirii Dragomirna, al cărei a ctitor era, și păstrat acum la Universitatea din Lemberg, se vede că el cunoștea limbile greacă, latina, germană, italiană, polona și sîrbă. Lectura lui consta în operile lui Sigonius, Robartello, Munster, Melanchthon, Peucer, Cammerarius, cești 3 din urmă capi ai reformațiunii, și e dar de crezut că Stroici s'a adapat la aceasta sorginte [1])

Istoria și faptele lui Alexandru Lapușneanu ne sînt încă puțin cunoscute, dar persoana lui pare a fi fost una din cele mai interesante din istoria Moldovei. Cronicarul Ureche, ni-l arata că, nu grijea de alta, ci «numai de pace în toate parțile și de așezarea «țării,» dar că «zic că au fost scoțind ochii oame«nilor și pre mulți au sluțit». Că el să fi fost aspru și chiar crud, o mărturisesc mai mulți scriitori.

III

La curtea lui Alexandru Lăpușneanu. — Despot își pune în gînd să se facă Domn în Moldova — E nevoit să fugă.— In Polonia.—Se pune în relații cu Laski, cu Ferencz Záy, cu Impăratul Ferdinand I și cu regele Maximilian II.—Ajutat de aceștia alungă pe Alexandru Lăpușneanu și se face Domn.

La curtea lui Alexandru Lăpușneanu, Despot e bine primit de Doamna, de sfetnicii și de boerii țării: de Doamna pentru că ea și-a găsit un membru

1) *Hasdeu*, Luca Stroici, București, 1864.

www.dacoromanica.ro

al ilustrului ei neam, de sfetnicii şi de boerii ţarii pentru că vedeau în el un om blînd, afabil, instruit, cunoscător de multe limbi şi multe lucruri, «purtarea sa se caracteriza în toate prin o deosebită majestate» (Leunklavius) şi în acelaş timp o ruda a Doamnei Ruxanda, fiica unuia din legendarii domni ai Moldovei din viţa lui Ştefan cel Mare, după tată, şi din familia Despoţilor Serbiii, după mamă.

Faptul e că venind Despot la Curtea lui Alexandru Lapuşneanu lucrurile se schimbă repede în favorul acestui aventurier, care juca rolul calului grecilor din Troia.

Fost-au boerii nemulţumiţi de purtarea cruda şi aspra a Domnitorului? Aceasta este cel puţin una din învinuirile ce se aduc de scriitori în potriva lui Alexandru Lăpuşneanu. Boerii cari l-au ridicat pe tron încercat-au să-i impue voinţa lor şi el li-s'a opus? Fost-au intrigi de Curte şi de familie? Doamna Ruxanda, soţia silită a lui Alexandru Lăpuşneanu, are oare şi ea parte la acţiunea dramei? Toate aceste presupuneri par a fi întemeeate. Sommer şi Graziani ne spun că Despot, venind la Curtea moldovenească, a început a se da în dreapta şi în stînga drept moldovean de neam, că tatăl său a fost oare-cînd printre curtenii ţării, dar că a fost ucis de către Alexandru Lăpuşneanu şi că strabunii lui au domnit oare-cînd în Moldova. Alexandru Lăpuşneanu într'o scrisoare[1]) din Maiu 1560 catre Rustem paşa, vizirul lui Soliman II, i-se plînge de Despot care e ajutat din Transilvania şi Polonia şi care se lauda pe la unii şi pe la alţii că: «Eu am mulţi în Mol-«dova care îmi vor da ajutor, şi încă voi îmi veţi «da ajutor pe sub mînă; îmi va fi foarte uşor de a «alunga pe acel nemernic şi a mă face Domn în

1) *Hurmuzaki*, Documente II, partea I, pag. 362.

www.dacoromanica.ro

«acea țară, unde mă voi pune eu la cale cu Turcul «cel mare.....»

Poate că și Doamna Ruxanda să plîngea lui Despot, ca unei rude, de purtarea lui Alexandru Lăpușneanu și de nemulțumirile ce erau în contra lui; poate că Despot, la rîndul lui, colporta la curteni convorbirea sa cu Doamna și cele ce avea cu Alexandru Lăpușneanu întorcînd în rău cuvintele ca să indispue pe boeri în contra domnitorului lor. Apoi, poate că boerii, la rîndul lor, criticau fața cu Despot faptele lui Alexandru Lăpușneauu și poate că Despot colporta aceste critice la Curte căutînd a indispune ast-fel pe Domnitor în contra sfetnicilor și a boerilor. Și nu trebue să uităm că Despot «era «înzestrat cu o figură nobilă, limba vorbarea-«ță..... că purtarea sa se caracteriza în toate prin o deosebită majestate» că era cine-va care se putea impune.

Nu știm însă dacă el vorbea și romînește.

Ori-cum, o intrigă s'a urzit în acel timp, la Curtea Moldovei, iar aventurierul Despot concepe planul de a se face Domn în Moldova.

Intrigile lui ajung însă la urechile lui Alexandru Lăpușneanu, care și pentru că avea de mult prepus asupra lui, hotărăște să-l otrăvească. Despot află de aceasta și fuge îndată din țară (1560) în Transilvania la Brașov. Aci el începe a-și arăta pretențiile la tronul Moldovei; tipărește, punînd o dată anterioara (1558), pe 2 coale de pergament, genealogia ce și-o facuse și i-o întărise Carol V și, poate ca avea în intențiune de a dirigui de aci acțiunea sa în Moldova.

Dar instruit despre aceasta, Principele *Ioan II Zápolya*, care era în bune relațiuni cu Alexandru Lăpușneanu, dá ordin municipalității din Brașov sa

www.dacoromanica.ro

isgonească pe Despot, şi la caz de-l va prinde să-l trimită la Curtea regească [1]).

Fugarul, cu ajutorul prietenilor lui, e nevoit să parasească noaptea oraşul [2]) ducîndu-se prin Bistriţa în Polonia [3]) la o bună cunoştinţă a sa, la *Albert Laski*, palatinul Siradiii, care stăpînea de la tatăl său oraşele libere Dunavetz şi Kesmark, la hotarele Podoliei şi Rutheniii.

Albert Laski era fiul lui Hieronym Laski, însemnat diplomat şi agent al lui Ferdinand I; el era un om ambiţios, stricat, prodig în cît lumea zicea că e născut ca să-şi peardă averea [4]). Nici nu se putea un tovarăş mai potrivit pentru Despot. Despot îl pune în cunoştinţă de planurile sale, şi pentru ajutor îi făgadueşte o subvenţie anuală şi stăpînirea Hotinului, faimoasa cetate de pe malul drept al Nistrului.

Laski, departe de a face greutăţi, primeşte propunerea, şi chiar înaintează o sumă de bani cu care să platească mercenari pentru expediţia în Moldova [5]). Nici nu era o ocasie mai potrivită pentru gusturile sale de aventurier şi pentru nestatornicia şi trufia sa.

Printr'însul, Despot cîştigă chiar o parte din nobilimea poloneză decisă a-l susţine pentru a alunga pe Alexandru Lapuşneanu [6]).

Sa naimesc aşa dar ostaşi de diferite naţiuni: unguri, poloni, săcui, nemţi, ruteni, spanioli, etc. şi

---

1) Documente din Transilvania adunate de D-l *Hasdeu* şi publicate în Columna lui Traian, anul V, No. 6, pag. 130.

2) *Sommer* în Emile Legrand op citat, pag. 20.

3) Cronicarul *Simon Masa* în Chronicon-Fuchsio-Lupino-Oltardinum, Coronae 1847, pag. 62.

4) *Istvanffi*, Regni hungarici Historia..... Coloniae, 1685 pag 262.

5) Pentru cele ce urmează urmăm pe Ureche, Istvanffi, Gramani, Sommer, Forgach în opurile citate deja. Miron Costin, în Kogălniceanu, Letopiseţe, I, Apendice X a scris după Istvanffi.

6) *Hurmuzaki*, Documente, II, 1 pag 380.

www.dacoromanica.ro

se închipuiesc ast-fel mai multe polcuri de mercenari şi 9 tunuri. Cu această armată, Despot şi Laski înaintează spre Moldova. Ajungînd însă la graniţa, *Sigismund II*, Regele Poloniii, care avea o convenţiune cu Soliman II asupra transitului şi a păcii în ţarile lor—şi Moldova era atunci îndatorită să plătiasca tribut Turciii—ordonă lui *Dimitrie Wisnowiecki*, Prefectul Podoliii, şi tuturor supuşilor săi, ca să opreasca pe aventurieri în drumul lor mai departe[1]). Alexandru Läpuşneanu, încunoştiinţat şi el la timp despre năvălire, cu o armată de 40.000 de oameni, după cum spune cronica, le ese înainte.

Armata lui Despot şi Laski, neorganizată înca, este nevoită să se retragă cu perderi, împraştiata de Wisnowiecki[2]).

Amîndoi aventurierii se duc la Kesmark, proprietatea lui Laski, şi încep a lucra mai cu metoda pentru îndeplinirea planului lor. Ei văzura ca pentru aceasta trebue să aiba un ajutor puternic, că trebue să aibă sprijinul unui suveran. De aceea şi vedem cum amîndoi sa adresează (1560 Martie) lui *Ferdinand I* al Austriii şi lui *Maximilian II*, Regele Bohemiii, atît prin scrisori cît şi prin trimişi speciali, precum a fost *Sigismund Torda*, consilier al Curţii ungare. Scrisorile lui Despot şi Laski catre aceşti suverani sunt necurmate; în aceste Despot se dă drept «*Iacobus Basilicus Heraclides, Despota Sami, «Doridis, Pari ac caeterarum insularum, dominus— «electus Princeps Moldavorum, terrarum Walachiae le- «gitimus haeres et succesor*» şi fagăduieşte, în schimbul ajutorului în oameni şi bani, că va fi supus împăratului, că-i va plăti un tribut anual de 100.000 de galbeni ungureşti, că-i va da boi, cai, că-i va pune

1) *Hurmuzaki*, Documente, Supl. II, vol. I.

2) Vedi şi *Hurmuzaki*, Documente II, partea I, No. 356.

www.dacoromanica.ro

la nevoe armată la dispoziţie în contra Turcilor, sau contra Transilvaniei, şi cîte altele.

Fără să se rostească într'un fel sau într'altul, Imparatul Ferdinand confirmă lui Despot privilegiile ce avea de la Carol V[1]).

Apoi Despot şi Laski se duc la Cassovia (Kaschau), capitala provinciei guvernată de *Ferencz Záy de Kémer;* ei interesează pe acesta la planul lor, se sfatuesc cu dînsul asupra modului în care ar putea ocupa Moldova şi îl ademenesc cu bani şi cu făgăduinţe, într'atita în cît Záy intervine pentru dînşii pe lînga Impăratul Ferdinand şi pe lîngă Regele Maximilian.

Afacerea se supune deliberării Senatului Imperial. Aci erau de faţa *Nicolaus Olahus*, Arhiepiscopul Strigonici (Gran, Esztergom), *Georgius Draskovich*, Episcopul de Agram, *Franciscus Forgacs*, Episcopul de de Oradea-Mare[2]), *Thoma Nadasdius*, palatinul. Voturile se împărţesc: unii erau contra, pentru cuvintul ca toate cele ţintite de Despot se păreau foarte grele de îndeplinit, parte că erau deşertăciuni, şi că ce aveau să se amestece în afacerile unei provincii tributare Turciei; singur Episcopul Forgács a fost de parere că lucrul nu este greu de făcut şi că nu ar fi o prea mare cheltueală de bani. Afacerea — zice el — dacă ar eşi la bun sfîrşit, ar putea fi în folosul creştinătăţii în oare-care împrejurari. Dacă Sultanul ar interpela asupra acestui lucru pe Ferdinand, atunci sa se răspundă că foarte mulţi germani iau cu plată serviciu militar în armate străine şi că prin urmare dacă ei s'au înrolat în armata lui Despot, aceasta nu însemnează că Impăratul însu-şi a ajutat pe Despot (Istvanffi)[3]).

---

1) *Hurmuzaki*, Documente, II, 1, No. 345—353.

2) Autorul operei «Rerum hungaricarum sui temporis commentarii» Posonii et Cassoviae, 1788, de care ne servim.

3) Compară cu relaţiunea lui *Busbecq*, Agentul Austriii la

www.dacoromanica.ro

Această din urmă părere s'a admis şi s'a hotarît să se dea ajutor lui Despot spre a se urca pe tron în Moldova.

In acelaş timp Despot, pînă ce va fi gata, şi ca sa nu se svonească de cei străini de afacere pretenţiunile sale la tronul Moldovei, se înţelege cu Laski ca să scoata vorbă în lume ca el a murit; şi, aşa, se închide în castelul lui Laski la Kesmark mai multa vreme fară ca lumea să ştie. S'a scos vorbă ca a murit şi că s'a îngropat.

Cu chipul acesta Alexandru Làpuşneanu se credea scăpat de grijă.

Despot însă pe subt ascuns îşi punea în lucrare planul de a-l răsturna.

*
* *

Ferencz Záy, Prefectul Panoniii superioare, susţinutorul lui Despot, însărcinat de Impăratul Ferdinand să pregătească armata de năvălire, să pune în relaţii cu Despot şi cu Laski şi tocmeşte pe *Anton Székely*, căpitan iscusit în răsboae, să conducă expediţiunea. Se strînge ast-fel o armată de mercenari sub comenzile lui *Ioannes Petrus Russellius* din Burgundia, care conducea călărimea burgundă, a lui *Ioannes Villeius* sau *Villicy*, francez stabilit în Ungaria, care avea comanda călărimii ungare. *Petrus Silesita Rucunscius* comanda călărimea silesiana[1]), *Stefan Balog*

Constantinopol în Busbequii, Omnia quae estant, Lugd. Batav. 1633, pag. 315. Tot în acest timp (1560) în colecţia documentelor lui Hurmuzaki, vedem că mai mulţi boeri moldoveni, cu Mitropolitul în fruntе, cer lui Ferdinand să dea ajutor lui Despot să se sue pe tron Dar neavênd originalul la dispoziţie nu ne putem rosti asupra autenticităţii acestui document; poate că l-a fabricat însuşi Despot ca să poată trage în parte-i pe împăratul.

1) *Istvanffi, Forgach, Sommer, Graziani, Ureke.*

www.dacoromanica.ro

şi *Guagnini*, istoricul, pedestrimea [1]). Itinerariul expediţiii era de la Cassovia, peste Carpaţi, la Tyba, Bortko, Colomea şi apoi *Sipenitz*, la hotarul Moldovei cu Polonia [2]).

Deşi Laski dorea ca expediţiunea să se faca sub comanda sa, totuşi comanda ei ramase lui Anton Székely, sub care şi porni la începutul luĭ Noemvrie 1561. Prefectul Podoliii, *Wisnowiecki*, avea ordin de la Regele Poloniei să oprească expediţiunea precum a oprit-o şi mai înainte, dar iuţeala cu care ea mergea, nu l-a apucat pregătit maĭ bine, aşa că dînsul a fost respins şi i s'a îngreueat drumul cu copaci tăiaţi.

Expediţiunea trece prin codrul Cosminuluĭ şi ajunge la Sipenitz. Acı Despot ţine un consiliŭ de rasboiu, căcĭ i se părea cu neputinţă să poata sta în potriva luĭ Alexandru Lăpuşneanu, care avea o armata mare (ca la 40.000 oamenĭ), şi apoi Dimitrie Wisnowiecki sĕ pregătea să readune armată în potriva luĭ. In unanimitate însa se hotărîrà să încerce soarta rĕsboiului.

Laski ţine un discurs armatei: «Nu aviditatea şi «dorinţa de bogăţii, ci renumele, dorinţa de a «rĕminea nemuritor, care mă duce acolo. Secolele «antice nu numai au mărit gloria lui Hercules, ci «l-au deificat..... Nu vorbesc despre acei oameni «care au fost ucişi de acela (Alex. Lăpuşneanu) în «contra ori-cărui drept, a căror sînge a umplut a«desea acest fluviu; aceasta pădure e acoperita de «cadavrele lor..... Pentru a răsbuna acestea, aceşti «copaci pe care îi vedeţi, aceste pietre care se calca «de picioarele voastre, acest fluviu care adapă caii «voştrii şi pe voi chiar, în fine acest loc ce ocupaţi,

1) Autorul a scris Rerum polonicarum tomi tres· Francfurti 1584.

2) *Hurmuzaki*, Doc. II, 1, pag. 382.

www.dacoromanica.ro

«chiar dealurile ce vedeţi înălţîndu-se, daca ar fi sim-«ţire în ele s'ar răscula, nefiind chip a suferi un ti-«ran aşa de crud..... Vedeţi dar pentru ce ajut pe «prea nobilul Despota, barbat dintr'o prea nobila şi «prea veche familie, adevăratul moştenitor al acestei «ţări..... Este ştiut că tiranul domnitor are armata, «dar armata lui e fricoasă.....» [1])

Alexandru Lăpuşneanu, aflînd despre toate acestea nu voea să creada, căci i se anunţase moartea lui Despot, încit *Simion Dascălul* ne arata că Alexandru Lăpuşneanu «au învăţat sa tae capul acelui ce «au adus aceasta veste, dîndu-i vina că face spaima «ţării, că el ştie bine că Despot au murit.» [2]) Dar vestea adusă era adevărată şi Alexandru pregăteşte în grabă ca vre-o 40.000 de oameni înarmaţi cu lănci, sub comanda lui Moţoc, Stroici şi Barnov (Bîrnowski) care es înaintea lui Despot la Prut în spre Sipenitz.

Tot în acelaş timp şi pentru casul cînd lupta ar eşi în defavoarea sa, Alexandru Lăpuşneanu trimite mai dinainte pe Doamna cu copiii la Kilia, ascunde din averile sale la Lăpuşna în Basarabia şi trimite spre păstrare la Sibiiu o cruce de aur. [3])

Asupra locului exact unde s'a întîmplat întîia ciocnire a armatelor, istoricii nu ne spun nimic lămurit, ci numai că Despot a ajuns la Sipenitz şi că Alexandru Vodă a trimis armata sa la 4 mile departe de Suceava. Dar este sigur că faptul s'a petrecut la graniţa Moldovei de atunci, căci Alexandru Lăpuşneanu a încunoştinţat Poarta ca Despot s'a

1) Oratio Alberti Lasci..... ad milites polonos, cum eos adversus Alexandrum..... in àciem duceret, habita anno 1561 in Lunig, Orationes procerum Europae..... .. Lipsiae 1723, tom I, pag. 352—355.

2) *Kogălniceauu* Letopiseţe, I, Apendix, pag. 58.

3) Hurmuzaki, Documente, II, i, pag. 390, 411; Columna lui Traian, Anul V, No. 6, pag. 130.

www.dacoromanica.ro

aratat la graniță și ca a mers în potriva lui. [1]) Este ear sigur că era o apa care despărțea armatele beligerante, adică Prutul, căci Sipenitz vine la graniță și lingă Prut, ceea-ce să dovedește atit prin discursul lui Laski către oșteni cît și prin cele ce vor urma.

La început, era sfială dintr'o parte și din alta pînă cînd Anton Székely se prefacu că vrea sa treaca Prutul pe din jos, și pe când Moțoc căta sa-i ație calea cu tunurile cele grele, Anton pe dată sa intoarce inapoi și, trecînd repede Prutul, cade în spatele armatei moldovene. Fie ca prin aceasta surprindere armata moldoveană și-a pierdut cumpătul, fie, cum spune Sommer, că ea nu era deprinsa cu pocnitul puștilor, destul ca după o scurtă încăerare, în care să dice că Alexandru Lapușneanu însu-și ar fi ucis un călăreț ungur, moldovenii au fost cuprinși de panică și au fugit care incotro au apucat, urmăriți de Anton Székely.

Alexandru Voda, ajuns la Suceava scrie de aci (la 17 Noemvrie 1561) lui Soliman II că Despot a năvălit în țara cu ajutorul lui Ferdinand II ca să-i dispute tronul, îl incunoștințeaza de resultatul luptei, îi cere grabnic ajutor și fuge travestit spre Huși.

Această veste «a estonné tellement ceux-cy (pe tur-«ci) que soudain ils ont dépesché deux sanjags pour «faire teste au dict Despot avec l'ayde des Vallacques, «qui sont en armes en faveur du g(rand) S(eigneur)» și sultanul «a faict mettre en ordre en grand dili-«geance le S-r Pertah, 3-e bassa, avec trois mil ja-«nissaires harquebusiers et trois squadres de spahis. «et le beglerbey de la Grèce avec la plus grande «partie de ses forces.....»[2]) Și cum informațiunea

1) Ibidem pag. 390.

1) Agentul francez de Pétrémol către Ministrul lui Carol IX de Boistaillé în Charrière, Négociations de la France dans le Levant, Paris 4 vol. 1848—1860, II pag. 680.—*Hurmuzaki*

www.dacoromanica.ro

primită la Constantinopol era că Ferdinand daduse ajutor lui Despot, marele vizir Aali Paşa interpeleaza pe Busbecq, internunţiul Austriii, cu cuvintele: «Au-«zit-ai ca nemţii tai au năvălit în Moldova? — Eu, «răspunse diplomatul, nu ştiu de loc şi nici nu-mi «pare aceasta adevărat; căci ce au germanii cu Mol-«dova de care este despărţită prin atîtea ţări?» Busbecq explică apoi lui Aali Paşa că să poate foarte bine ca germani, foşti militari ai lui Ferdinand, să servească ca mercenari într'o armată străina, dar aceasta nu însemnează că însu-şi împăratul a dat lui Despot ajutor. [1]) Răspunsul linişteşte oare-cum pe marele Vizir.

Alexandru Lăpuşneanu, urmărit pînă spre Huşi îşi strînge armata şi, cu enicerii ce avea la dispoziţie, să aşază pe şesul Prutului şi al Jijiei, la *Verbia*, la un pod. Petru Schiopul trebuea să-i vie în ajutor. Tot aci să aşază şi armata lui Despot de cea-l-altă parte de pod, bine ascunsă printre nişte case şi lunci. Dar nici de astă dată Lăpuşneanu avu un succes, caci în afară de nedumerirea în care să afla el însu-şi se pare să fi fost şi o trădare la mijloc din partea lui Moţoc, care ar fi invitat pe Anton Székely la o convorbire la mal. «Au vorbit puţin», spune Forgach. «Ce vor fi vorbit, spune Miron Costin, în scurtă voroava, «nu scriu istoricii, fără cit au vorovit amîndoi.» Şi aci lupta ia naştere printr'o întîmplare: turcii din armata lui Alexandru Lapuşneanu, apropiindu-se sa vadă unde sînt aşezaţi oamenii lui Despot, sînt primiţi de către aceştia cu focuri; panica să produce din nou în lagărul lui Alexandru Voda, oştenii lui nu să mai pot împotrivi şi sînt împrăştiaţi şi parte ucişi de Anton Székely. Alexandru Vodă, desnădăjduit de soarta

Documente II, i, pag 393. Sumarul documentelor păstrate în Arhivul general din Venezia, în Revista pentru Istorie, Archeologie şi filologie, vol. III pag. 175.

2) *Busbequii*, Omnia quie estant Lugduni Batavorum. 1633 pag. 313.

www.dacoromanica.ro

sa şi de ajutorul ce aştepta şi nu venea de la Petru Şchiopul, fuge în spre sară la Kilia, de unde îşi ia Doamna şi copiii şi apoi, prin Silistra, la Constantinopol.

Despot, cu mulţumirea omului învingător, de şi nu a dat tocmai probe de curagiu milităresc, se întoarce la Iaşi, unde este întîmpinat de boeri, de Grigorie Mitropolitul, de Anastasie, Episcopul de Roman, de Eftimie de Rădauţi, şi de norod. Aci i-să citeşte de catre Mitropolit molitfa de domnie şi toţi boerii şi vlădicii îi jură credinţă şi supunere. Din Iaşi, Despot da ordin unui ispravnic, Iacob Bolestarosti (=Iacob Bole Staroste?), sa urmarească pe Alexandru Lăpuşneanu şi sa-l aducă viu sau mort, şi că va erta pe partisanii lui Alexandru Vodă dacă i sa vor supune lui.[1])

De la Iaşi Despot pleaca la Suceava, capitala ţării, unde este primit de Mitropolit, de Episcopi şi boeri; iar norodul îi strigă «cu norocire la mulţi ani».

Miron Costin spune că Despot a pus să se zugrăvească pe păreţi la ulita tătărească, din Suceava, răsboiul lui cu Alexandru Lăpuşneanu; poate că acolo unde Miron Costin a văzut capul de bour cu inscripţia lui Despot.[2])

(Va urma) **M. N. Burghele.**

---

1) *Hurmuzaki* Documente II, i pag. 392.
2) Cetăţile Moldovei în *Kogălniceanu*, Letopiseţe I, pag. 24.

www.dacoromanica.ro

PARISINA

TRAGEDIE IN CINCI ACTE

ACTUL II

SCENA I

O pădure în apropierea Veronei. Un torent curge pe planul din fund. Copaci uscați căzuți de bătrînețe pe mal. Boschete de brazi tineri pe marginea unui drum, care duce în sus și se pierde în pădure.

Intîiul vînător (intră).

Frumoasă vînătoare! N'am pomenit de mult...
Ce mult îmi place cornul în vechi păduri s'ascult,
Cum mai departe-și duce, tot mai departe pasul,
In zările urechii pierzîndu-și dulce glasul.

(Ese)

(Intră Bianca și Luceta)

Bianca

Călătoria noastră îmi place-așa de mult,
Că dac'ar sta la mine pe mine să m'ascult,
Aș vrea să ducem viața, călătorind într'una
Cum stelele pe ceruri călătoresc cu luna.

Luceta

Și eu aș vrea ca tine, de n'aș vedea un nor,
Sprînceană încruntată pe cerul schimbător.

Bianca

Și unde-l vezi?

www.dacoromanica.ro

Luceta

Marchiza din nou, de eri încoace,
Spumează de mînie ca apa pe răstoace.

Bianca

Eu nu ştiam nimica; de ce, şi 'n contra cui?

Luceta

In contra cui, Bianca, de nu 'mpotriva lui?

Bianca

Cum... iar? Dar cum se face, că vechea lor mînie,
Ce-abia se potolise, deodată reînvie?

Luceta

Ce-abia se potolise... cînd azi o vrăjitoare
I-a spus de dînsul lucruri atît de 'ngrozitoare..
I-a prevestit, că Albert e spiritul cel rău,
Ce-o 'mpinge către groapă, prin mînă de călău.

Bianca

In prevestirea aceasta eu nu mă 'ncred deloc

Luceta

Nici eu; dar, din credinţa-i s'o scot, nu e mijloc.

Bianca

Nici să te 'ncerci, Luceta; ni se cuvine oare
Din mersul lor s'abatem cu mînă muritoare
Ce-a hotărît destinul in legile-i cereşti?
De ce să vrei tu soarta din drum s'o răsuceşti?
Poţi ştì, ce-ascunde Albert, cînd e necontenit
De vise de coroană şi sceptru ispitit?
El speră diadema, dar ea îi stă în cale;
Căci, dac'ar fi să nască din sînurile sale
Un prinţ, atunci speranţa lui Albert piere 'n vînt.
Fiind acestea ast-fel, crezi tu, că ai cuvînt,

www.dacoromanica.ro

S'o 'mpingi chiar tu, Luceta, în bunătatea-ţi oarbă,
Spre ura lui, vîltoare, ce adîncă stă s'o soarbă?

Luceta

Tu poate ai dreptate şi mult mai înţelept
Ar fi să stau deoparte, al soartei mers s'aştept.

Bianca

Cînd clipei care vine nu poţi să-i fii oracol
Nu e păcat ursitei să i te pui obstacol?

Luceta

Căci poate eu cu mintea, cu ochiul mărginit,
Văz rău acolo unde-i un bine zămislit.

Bianca

Deşertăciunii noastre îi pare, că e oarbă
Puterea, fără care nu mişcă fir de earbă.

Luceta

Şi-ast-fel către păcate ispita ne dă brînci,
Ca navelor furtuna cînd se isbesc de stînci.
Ce-aş fi făcut acuma, de n'ar fi să mă 'nveţe
In rătăcirea-mi oarbă cumintele-ţi poveţe?

Al II-lea vînător (intrînd repede)

Săriţi, săriţi mistreţul!

Bianca

Ce e; ce s'a întîmplat?

Al II-lea vînător

Marchiza fuge 'n goană pe calu-i speriat
Şi cîţi-va paşi în urmă-i, — cînd mă gîndesc îngheţul
De groază mă cuprinde! — o ajungea mistreţul.

www.dacoromanica.ro

Luceta

Şi n'ai sărit s'o aperi?.. cum ai putut s'o laşi?

Al II-lea vînător

Eram pe jos, şi omul pe jos e nevoeaş.

Luceta

Ş'a sfâşiat'o fiara? Dă aripi la cuvinte
Şi spune-e mîntuită? O, doamne, mi-es din minte!

Al II-lea vînător

Incremenit de teamă — cînd văz, ca o săgeată,
Că fiara trece 'n urmă-i de furie turbată,
Şi cînd văzui scurtînd-o din ce în ce din drum, —
Mi-am zis ţinînd suflarea «s'a ispăvit acum!»
Deodată auz din tufe o repezită larmă
Şi dintre crengi de arbori, care 'ngroziţi se farmă,
Un călăreţ apare; el iute 'n urma lor
Ca uliul se duce cu calul său în sbor
Şi chiote barbare din pieptul său desleagă,
Par' c'ar fi vrut ca fiara spre sine s'o atragă.
Ş'au dispărut din ochi-mi.

Bianca

Dar cine fu 'ndrăsneţul,
Ce cuteza să 'nfrunte cu-atît curaj mistreţul?

Al II-lea vînător

Chiar Albert cavalerul...

Bianca

Eşti sigur?

Al II-lea vînător

Nu mă'nşel

Luceta

Atuncea e scăpată, scăpată, de-a fost el.

(Es)

www.dacoromanica.ro

SCENA II.

Altă parte a pădurii

(Albert stă îngenuncheat şi priveşte pe Parisina)

Albert

La operaţii grele un medic dă morfină;
Natura face corpul spre pază de leşină,
Cînd chinul e prea aspru, durerile prea dure
Şi viaţa nu mai poate deşteaptă să le 'ndure.
Ast-fel se 'nşeală moartea cu chiar figura ei.
Imi voi oprì aicea acuma paşii miei,
Căci ori-care mişcare, chiar liniştită fie,
In somnul vecinic poate să schimbe-o letargie
S'aştern fiorii morţii pe faţa ei acuma,
Cum peste flori plăpînde s'aşterne rece bruma;
De n'ar eşì din pieptu-i suspinu-acesta viu
Palatul vieţei sale l-ai socotì pustiu,
Căci fiara, năpustită de-al sîngelui nesaţ,
I-a sfăşiat zăpada cea albă de pe braţ;
Şi'acel isvor, ce'n vine curgînd, ne dă vieaţă
Pe sînu-i se revarsă şi tremurînd îngheaţă.
Şi ce frumos e părul din întîmplare prins
In umăr; tras e chipul şi galben, ochiul stins!
Ce demon mă îndeamnă să torc din fir în fir
Frumosu-i chip în minte-mi, cu ochii să-l admir?

(Intră Bianca, Luceta, Aldobrandin, vînători, etc., Parisina deşteptîndu-se.)

Ce sgomot, ce e asta... aevea e .. visez?
S'ascult de îndoeală sau ochii să mi-i crez?

Luceta

Mărire ţie, Doamne!

Parisina

Ce sînge am pe mînă?
Ah! da... îmi viu în fire... şi mintea mi le'ngînă

www.dacoromanica.ro

Cu limbă ostenită pe toate. Vai! acum
In bucăţele corpul şi sufletul pe drum
Mi-ar fi, dacă tu, Albert, cu mînă îndrăsneaţă
Nu-mi mîntueai vieaţa cu propia ta viaţă.
De ţi-aş putea surîde ca şi natura'n zori,
Şi de-aş putea'n spectacol să dau grădini cu flori,
Să pun să cînte păsări, isvoare cor să ţină
Şi să le'nnec pe toate în valuri de lumină,
Cum numai firea poate să facă dimineaţa,
Ca să sărbătorească pe cel ce-i dă vieaţa. —
Ast-fel acuma Albert, ast-fel aş vrea şi eu
Comori de mulţumire să scot din pieptul mieu!

Albert

Ca roua 'mbălsămată din flori îţi es din gură
Cuvintele, Alteţă, şi dulci în mine cură.

Parisina

Dă-mi mîna ta, o Albert, în mîna mea s'o strîng,
Căci nu mai simt durerea; iar dacă vezi că plîng
E bucuria numa. Dar vai! n'o pot întinde.

Albert

Alteţă... doamne sfinte!... leşinul o cuprinde.

Intîiul vînător

Aci'n apropiere, de-aci la cîţi-va paşi
Se află o colibă de oameni nevoeaşi,
Acolo ar fi bine s'o ducem chiar acum.
Un pat de ramuri, iute, şi repede la drum.

SCENA III

Se petrece la Ferrara

(Intră Luceta şi Aldobrandino)

Aldobrandino

Luceta, ce te face să stai îngînduiată?

www.dacoromanica.ro

Luceta

De presimţiri urîte mie-e inim'apăsată.
Dar să lăsăm acestea; acum de unde vii?

Aldobrandino

De unde viu, la naiba: unde-am plecat, tu ştii.

Luceta

Veneţia... Verona?...

Aldobrandino

Veneţia.

Luceta

Tu numa?

Aldobrandino

Eu singur.

Luceta

Dară Albert?

Aldobrandino

El e pe drum acuma.

Luceta

Şi-aţi rînduit cu toate?

Aldobrandino

Nu-s gata nici pe sfert.
Cu toată sîrguinţa ce nobilul Albert
Şi-a pus.

Luceta

Princesa ştie că ai venit?

Aldobrandino

Nu încă.

www.dacoromanica.ro

Luceta

De cînd cu despărţirea, o întristare adîncă
O urmăreşte'ntr'una. S'o vezi schimbată ce-i
Nici n'ai mai recunoaşte-o pe ea în chipul ei.

Aldobrandino

Dar tu-mi clădeşti doar ziduri ce n'au nici-o fereastră
Ce s'a întîmplat, de-i ast-fel?

Luceta

Ştiu eu... plecarea voastră.

Aldobrandino

Ce zici? plecarea noastră?

Luceta

Ştiu eu...

Aldobrandino

Acum mi-explic...
La dracu vînătoarea!... Dar de... ce să mai zic...
Ar fi găsit aiurea prilejul. Nu se stinge
Iubirea-aşa de lesne, ci cînd şi cînd învinge.
Vom mai vorbì, Luceta, mă'ntorc numaidecît,
Ea poate să me cheme şi-s plin de praf, urît.

(Ese)

(Intră Bianca)

Bianca

Erai aci Luceta? Marchiza unde este?

Luceta

E acum la rugăciune.

Bianca

Aceeaşi veche veste...
Dac'ai băgat de seamă al flăcărilor joc,
Amestecate vînturi cînd suflă'n limbi de foc

www.dacoromanica.ro

Se frîng, se strîng se'ndoae, se'ntind ca un elastic
Şi ochiu-l rătăceşte cu danţul lor fantastic.
In inima Prinţesei, ce limbi de foc ţîşnesc,
Ce risipite vînturi turbate se'ntîlnesc?
Acì o vezi, că umblă cu repezi paşi şi plînge
Şi-obrazul şi-l ascunde şı mîinile îşi frînge;
Acì, cuvinte repezi şoptınd, se întrerupe
De exclamări ce glasul durerii i-le rupe.
Ce-o fi avînd, Luceta?... Dar iat'o însă-şi ea
Şi-Aldobrandin cu dînsa... şi vin, Luceta, încoa.

(Luceta şı Bianca es)

(Intră Parısına şı Aldobradıno)

Parisina

Şi seniorul Albert... de el nimic nu zici...

Aldobrandino

Pe drum e-acum, Alteţă.

Parisina

Şi va sosì aici
Curînd?

Aldobrandino

Fără'ndoeală.

Parisina

Veneţia-i departe!...
Şi cugetă, că marea... că marea ne desparte!
Furtuna-l poate prinde şi-Oceanul nu-ı pămînt
Solid, Aldobrandino, ci val purtat de vînt.

Aldobrandino (a parte)

Sărmana cum e prinsă! (tare) Primejdiile'n mare
De la un timp, Alteţă, se'ntîmplă cam arare;
Corăbiile astăzi nu sînt ca alte dăţi
Doar jucării pe valuri, ci sînt acum cetăţi,

www.dacoromanica.ro

Ce'nalţă către nouri trufaşele catarge,
Şi vîntul, ce'mbrînceşte Oceanul, greu le sparge.

Parisina

Şi tot ce-aveaţi să faceţi, aţi isprăvit în fine.

Aldobrandino

Aproape rînduite, Alteţă, şi sînt bine
Lucrări ce nu s'ar face în timp îndelungat;
Căci seniorul Albert cu gustu-i luminat —
Precum povestea spune (ş'acum îi cred cuvîntul),
Că un erou cu biciu-i vrăjit, lovind pămîntul,
Palate şi castele cu turnuri de cleştar
Pe locurile sterpe că din senin apar, —
Tot ast-fel la Verona, cu rara-i sîrguinţă,
A isbutit să facă din basme o fiinţă.

Parisina (a parte)

El nici nu bănueşte, că laudele-i cad
In mintea-mi ameţită ca apa dintr'un vad
Pe roata de la moară. (tare) Dar ura lui pe mine...
Ce crezi, Aldobrandino, s'o fi 'ndurat în fine
S'o uite?

Aldobrandino

De la moarte, Alteţă, te-a scăpat,
Şi nu-ţi urăşti copilul cînd viaţă tu i-ai dat.

Parisina

Aşa e... da... se poate... Dar mie mi se pare
Indiferent, căci ce e o simplă întîmplare?
Necunoscut fiindu-ţi l-ai mîntuit şi treci;
Remîn ca şi 'nainte streini de suflet... reci...
Dar eu te ţin aicea căzut de oboseală

Aldobrandino

O, nu...

www.dacoromanica.ro

Parisina

Mergi la odihnă, căci ochii nu mă'nşeală.

(Ese Aldobrandino)

Parisina (singură)

Vai! rău a mai urzit'o şi-această lume sfîntul!
Isvorul pat de piatră şi-alege, şi vestmîntul
De flori şi de verdeaţă îmbracă negrul lut;
Iar norii cad din cerul de raze străbătut
Şi limpezile picuri în pulbere se'ngroapă.
Vai! doar păcatul setea de viaţă o adapă!
Au nu era să-mi fie iubit logodnic el?
Ce m'a făcut pe mine amorul să-i înşel
Şi să mă dau în braţe bătrînului său tată
Să mă cobor din cerul unde pluteam odată?

(In faţa oglinzii)

Doi duşmani crîncени, Doamne, pe faţa mea cea suptă
Păcatul şi ruşinea s'alungă şi se luptă;
Pe frunte remuşcarea un galben cerc mi-a 'ncins,
Obrajii de ruşine îmi ard în foc nestins;
Căci sîngele se'nalţă spre frunte cu mînie
Păcatul să-l topească în flacăra lui vie;
Dar nu, căci remuşcarea, ce 'n minte mi-o ascund
Cu spaimă-l prăvaleşte spre inimă-mi afund
Şi faţa mea remîne din nou ca alba ceară!
Ce obosiţi mi-s ochii, —pedeapsa celor răi!...
Căci fericirii mele sînt ucigaşii, ei;
Spre inima-mi plăpîndă ei singuri, ei lasară
Săgeţilor iubirii un drum întîia oară;
Şi tot ei, ochi-aceştia, nemilostiv vrăşmaşi,
De-ale mîndriii forme deşerte-au fost atraşi!
Ce să mă fac părinte-al goniţilor de soartă!
Tu eşti a tot puternic, arată-mi, Doamne-o poartă
Spre pace. Marinarii bătuţi de vijelii
Aduc prinoase mării svîrlindu-i bogăţii,
Şi pînze, şi catarguri şi gîndurile rele,

www.dacoromanica.ro

Dar eu nu pot, Părinte, s'arunc pe ale mele!
De ce nu-mi dai putere de lacrimi mări să plîng
Cu mila lor amară destinul să-mi înfrîng?

(Ese)

SCENA III

Se petrece în sala de audienţa a palatului din Este

(Intră Zoez şi Bianca)

Zoez

Folosul tău, Bianca, va fi destul de mare;
Marchiza 'nlăturată, va căuta uitare
La sînul tău bătrînul; şi'acuma cînd tu eşti
La 'nalta lui favoare, de tot poţi să-l robeşti.

Bianca

Şi eu mă duc dar...

Zoez

Du-te şi nu uita 'ndrăsneala.

(Bianca ese)

Zoez (singur)

Ce iute şi ce lesne femeea se înşeală!

(Intră Parisina şi Luceta)

Zoez (a parte)

Ea tocmai?

Parisina

Bună ziua, ce faci, segnor Zoez?

Zoez

Alteţei voastre, Doamnă, zi bună vă urez.

Parisina

Şi treburile ţării cum merg?

www.dacoromanica.ro

Zoez

Visconti-aice
Un sol trimite earăşi.

Parisina

Şi soţul mieu ce zice?

(Fără s'aştepte răspuns, se adresează Lucetei)

Iţi place baldachinul? Sînt ciucurii de aur
Curat, d'argint chenarul, iar patul p'un balaur
De bronz e pus. (Către Zoez) Nu ştii, segnor, un dar,
Chiar astăzi mi-l aduse Albert de la Foscar.
Să-l vezi... e o minune de artă. Ei, ce zici,
Că Filipo-Visconti un sol trimite-aici?
Ar face dupe mine marchizul o greşală —
Ambiţia lui Filip, pe cine mai înşală?
Florenţa înghiţită, Toscana e a lui,
Şi frîu'n dinţi să-i pue puterea nimenui
N'ar fi atunci în stare. Acum însă un zid
E chiar armata noastră şi căile-i se'nchid.
Ce zici, nu judec bine?

Zoez

Alteţa voastră ştie
Că temerile-acestea nu-mi intră'n minte mie;
Ş'a fost un timp, Alteţă, cînd dacă nu mă'nşel..
Pe cît mi-aduc aminte... vedeai şi tu alt-fel
Altmintreli...

Parisina

Sînt, signore, la curte alte ştiri?

(Intră două fete cu flori)

Ah! eată flori frumoase! ce proaspeţi trandafiri.

Zoez

Mai nici-o ştire, Doamnă, afară de acele...

www.dacoromanica.ro

(Parisina, fără să răspundă şi fără să se uite la Zoez vorbeşte cu floărăresele)

Să le-aşezaţi pe toate în camerile mele.

(Intră Marchizul d'Este vorbind cu Ugocion Contrario şi alături de ei Albert şi suita)

Marchizul

Prea rar, prea rar la curte, Contrario, de ce?

Contrario

Bătrînul frînt de vîrstă de ce folos mai e,
Alteţă?

Marchizul

Insă mintea ţi-e încă în picioare
Şi poate să ne fie ş'acum folositoare.

Contrario

Ştiu eu, ştiu eu, Alteţă.

Marchizul

Deşi te-ai înşelat
In sfatul cel din urmă pe care ni l-ai dat:
Îi vezi acum prieteni, Marchiza şi Albert,
Şi nu-mi dau ca 'nainte prilejul să-i mai cert.

(Marchizul către un valet)

Să vie'ndată solul. (Solul intră) De la Milan ce veste?

Solul

Vieaţă şi mărire puternicului Este
Stăpînu-mi îi urează, şi m'a trimis să'ngîn,
Cu vocea mea supusă, cuvîntu-i de stăpîn.
Tu aliat puternic i-ai fost şi de o dată
Retras'ai fără veste puterea ta armată
Din parte-i, şi se miră, ce te-a 'ndemnat să-l laşi
Iar faţa ta amică s'o'ntorci în spre vrăşmaşi?

www.dacoromanica.ro

Marchizul

Voința mea, signore.

Solul

Privește mai departe
Și nu-ți întoarce fața, Alteță, 'n altă parte.
Trecutul ți-amintește... Tu azi că stăpînești
Și Regio și Modena, cui oare datorești?...
Nu alianței noastre? Voința nu-i povață,
Alteță, ci folosul.

Parisina

Ce limbă îndrăsneață
Aveți, cînd voi cerșiți. Căci nu prin voi am luat
Nici Regio, nici Modena, ci spada ni le-a dat
Voi ne-ați trădat atuncea.

Zoez (către Marchizul)

Alteță, te gîndește
Politica cea bună foloase ui mărește.

Parisina

Politica cea bună te'nvață'n ce să crezi,
Să iei aminte bine cu cine te-aliezi.

Albert

Pe Filipo-Visconti temei nu pune nime:
Trecutu-i e trădarea.

Parisina

Nelegiuiri și crime.

Albert

Francesco Carmagnola de el gonit a fost
Ș'acum cerșetorește aiurea adăpost
La prinți în contra căror luptase să-i răpuna,
Ca peste toți domnia lui Filipo s'o pună.

www.dacoromanica.ro

Visconti azi puternic prin el ş'arată dinţii
Plătind cu banul negru al nerecunoştinţii :
Acesta-i omul care ne cere ajutor.

Solul

Susţin că Carmagnola era un trădător.

Parisina

Dar văduv'Alidosi pe drumuri aruncată
Cu fiii ei, cînd tocmai dator era ca tată
Să-i apere, căci Filip era tutorul lor?

Albert

Şi Facino del Cane a fost tot vînzător?

Zoez

Se poate cu d'acestea ori-care prinţ din lume
Invinuì, signore.

Albert

Aici ne trebui nume :
De Este şi Visconti e vorba, mă auzi?
Cutezi tu chiar de faţă pe 'ntîiul să-l acuzi?

Zoez

Politica, signore, e-o carte prea obscură,
Ca s'o citeşti cu ochii întunecaţi de ură.

Albert

Ce-ai zis?

Zoez

Nimic, nimica... am spus ce-va in vînt.

Marchizul

Disputa cît durează atîta au cuvînt
Şi sfetnicii. E rîndul dar hotărîrii mele
Şi hotărîrea 'nfiptă ca ancorele grele

www.dacoromanica.ro

Adînc îmi e. Signore, lui Filipo să-i spui
Că eu resping acuma propunerile lui.

(Marchizul, Parisina, Albert şi cei-l-alţi şi suita ese, afară de Sol şi Zoez)

Zoez

Iţi jur, îţi jur aicea, pe capul meu îţi jur,
Că voi spăla insulta în sîngele impur
Al ei ş'al lui! Bastardul... o să-mi plătească scump!...
Cu mîna asta capul din umeri o să-i rump.

(Sfîrşitul Actului II)

Nicolae Basilescu.

www.dacoromanica.ro

CEVA DESPRE CRONICELE MOLDOVEI

Ion Bogdan. I. *Vechile cronice moldovenești pînă la Ureche.* Texte slave cu studiu, traduceri și note, cu două facsimile. București 1891, în 8° p. XI-290.

II. *Cronice inedite atingătoare de Istoria Rominilor,* adunate și publicate cu traducerî și adnotațiuni; cu o reproducere fotolitografică a letopisețului dela Bistrița. București 1895, în 8° p. XII-205-XIX.

Este știut că cea mai veche cronică cunoscută a Moldovei este acea a lui Ureche. Cum că existau cronici sau letopisețe și mai nainte, ne-o probează faptul că Ureche însuși citează printre izvoarele sale niște cronici interne pe care el le numește: «letopisețul nostru» (*Letop. Mold.* vol. I, p. 95, 101, 110, 118, 124), «letopisețul nostru cel moldovenesc» (*Id.* p. 95, 103), «letopisețul cel moldovenesc» (p. 108, 113, 116, 141, 170, 182), «letopisețul moldovenesc» (p. 116, 118, 121, 142, 171, 179, 186), «un letopiseț moldovenesc» (p. 156), «cărțile și izvoadele noastre» (p. 95), și «unele izvoadele noastre» (p. 115). Epitetul de moldovenesc cu care Ureche cita aceste izvoare indreptățea presupunerea că ele ar fi fost scrise în limba romînească. [1]) D. Bogdan avu fericirea de a descoperi, mai întîi într'un sbornic al academiei teologice din Kiev, apoi într'un alt «codex misce-

1) B. P. Hasdeu, *Archiva istorică a Romîniei,* t. III, București 1867, p 19 et passim.—Gr. Sbiera, *Gregoriu Urechie,* București 1884, p. 58 et pas —V A. Urechia, *Schițe din istoria literaturei romîne,* București 1885, p 58, ș. a.

www.dacoromanica.ro

Ilaneus» aparținînd clubului bulgăresc din Tulcea, niște letopisețe ale Moldovei, scrise însă în limba slavonă, cunoscută sub numele de medio-bulgară, și care fură recunoscute ca originalele de care s'a servit Ureche.[1]) Publicarea acestoi letopisețe, la care d. Bogdan a adaos și alte cronici privitoare la istoria Romînilor, face coprinsul celor doă volume al căror titlu l'am dat mai sus, și despre care voim a ne ocupa în prezentul articol.

Simburele primei publicațiuui îl formează letopisețul aflat în sbornicul din Kiev. Acest sbornic coprinde, pe lîngă mai multe alte scrieri apocrife-religioase, o istorie a Moldovei de la Dragoș pînă la anul 1553. O altă parte din acest sbornic s'a publicat de d. Bogdan în cunoscuta revistă de filologie slavă a lui Iagici.[2]) Partea privitoare la istoria Romînilor se publică însă pentru prima dată în *Vechile Cronice*, împreună cu traducere romînească, studiu și bogate adnotațiuni. In același volum s'a adăogat cronica polonă de care vom vorbi mai jos, precum și o altă cronică mai mică, păstrata în redacțiune rusească în colecția de cronici «voskresenskaja lêtopisĭ.» Această din urmă cronică, de și publicată în mai multe rînduri,[3]) ea nu a fost cunoscută de cît la foarte puțini din istoricii noștri[4]).

In *Cronice inedite* s'a publicat letopisețul descoperit în sbornicul din Tulcea, o noă ediție a cronicei polone dupa

1) E. Picot, *Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIV-e siecle jusqu'à l'an 1594 par Grégoire Urechi*, Paris 1878, p. XII, emisese însă părerea, înainte chiar de descoperirea acestor texte, că cronică putneană a trebuit să fie tradusă «*d'après un original slovène* empreint des formes linguistiques spéciales à la Moldavie.»

2) I. Bogdan, *Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung*, în *Archiv fur slavische Philologie*, t. XIII (1891), p. 481—543.

3) Лѣтописъ Рускаю Воскресенскаго списка, St. Petersburg 1793.— Полное собраніе Русскихъ лѣтописей, t. VII. St. Petersburg 1856, p. 256—259.

4) Engel, *Geschichte der Moldau und Wallachey*, t. I, p. 32.— B. P. Hasdeu, *Archiva istorică*, t. III, p. 26; *Istoria critică* edit. 2, p. 9 et passim.—D. Onciul, *Convorbiri literare*, t. XVIII p 253 nota 1; *Zur Geschichte der Bukowina*, Czernovitz 1887, p. 24; *Zur Geschichte der Romänen in Marmarosch* în *Romanische Revue*, t. VI, p. 25.

www.dacoromanica.ro

originalul autograf ce d. Bogdan a aflat în urma publicărei «Vechilor Cronici,» o compilaţie de cronice sîrbeşte şi moldovenesti ce se păstrează în mînăstirea Neamţului, şi asupra căreia atrăsese atenţiunea Episcopul Melchisedec [1]), şi în fine o lucrare istorică inedită a cronicarului Miron Costin scrisă in limba polonă.

Letopiseţul păstrat în sbornicul de la Kiev am văzut că coprinde istoria Moldovei de la descălecătoare pînă la 1553 Intr'însul se deosibeşte bine trei părţi;

a) O cronică fără nume de autor, dar care după toată probabilitatea a fost scrisă de călugării din mînăstirea Putna, şi care îmbrăţişează perioada de istorie de la începutul Moldovei pînă la moartea lui Petru, fiul lui Bogdan cel orb 1525;

b) Cronica scrisă de Macarie: de la moartea lui Ştefan cel Mare (1504) pînă la a doua domnie a lui Petre Rareş (1541).

c) Continuarea acesteia de Eftimie pînă la 1553. Prima parte a fost numită de d. Hasdeu «cronica putneană,» numire pe care a adoptat'o şi d. Bogdan.

In cronica polonă, numită de d. Bogdan «cronica moldo-polonă,» se deosibeşte doă părţi: cea d'intîi care îmbrăţişază perioada de timp 1359—1552 este o traducere a cronicei putnene, a doa (1552—1566) este continuarea traducătorului polon. [2])

Cronica păstrată în redacţiunea rusească şi pe care o vom cita cu numele pe care 'l l-a dat d. Bogdan: «cronica anonimă», coprinde istoria Moldovei de la Dragoş pînă la suirea pe tron a lui Bogdan cel orb (1359—1504).

Acelaşi epocă se află descrisă şi în letopiseţul coprins în

1) *Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie* t. III, p. 136—137.

2) O ediţie defectoasă a acestei cronice se află în Wojcicki, *Biblioteca starozytna pisarzy polskich*, vol. VI. Warszawa 1844 p. 51–67. O altă ediţie corectată şi însoţită de traducere şi un excelent comentariu a dat d. Hasdeu în *Archiva istorică* vol. III p. 5—34.

www.dacoromanica.ro

sbornicul din Tulcea și pe care d. Bogdan l'a numit letopisețul de la Bistrița.

I

Vedem dar că toate aceste cronice descriu aceiași epocă, pornind de la Dragoș și coborîndu-se unele pînă la Bogdan cel orb, altele pînă la Petre Rareș sau mai departe. Prima cestiune care se impune este în ce raport stau ele între ele, adică dacă sunt patru cronice independente una de alta nu numai variante ale uneia și aceliași cronici, și, în al doilea rînd, întru cît au servit ele de izvoare lui Ureche și dacă toate sau numai unele din ele au fost cunoscute cronicarului moldovenesc. D. Bogdan răspunde la aceste întrebări în amănunțitele studii cu care a precedat edițiunea cronicelor. Faptul însă că descoperirea letopisețelor precum și publicarea lor a fost lăcută la interval de patru ani, a pricinuit ca aceste răspunsuri să nu aibă necesara precisiune științifică, ba chiar une-ori să se contrazică. Acest lucru justifică, cred, încercarea de față, de a se reveni asupra acestor răspunsuri, pentru a le supune unei cercetări atente și minuțioase, potrivită cu importanța subiectului.

D. Bogdan, plecînd în cercetările sale de la cronicele slavonești pe care le compară cu Ureche, ajunge la conclusiunea că «astă-zi putem zice *cu multă siguranță ca pentru epoca dela 1359—1552 cu greu se vor mai găsi anale sau cronici nouă.* Cercetărilor ulterioare asupra istoriografiei moldovenești le rămîne să umple golul dintre anii 1552—1596, cînd încetează istoriografia moldovenească în limba slavă și începe cea în limba romînă» [1]).

Pentru a verifica temeinicia acestei conclusiuni se impune cercetarea contrarie și anume compararea lui Ureche cu cronicele pînă acum descoperite, și numai cînd din aceasta cercetare va reeși că toate informațiunile istorice pe care le dă Ureche se află în vre-una din aceste cronice, sau în cronicarii poloni pe cari îi cunoaștem, ori în letopisețul la-

1) I. Bogdan, *Cronice inedite* p. VIII.

www.dacoromanica.ro

tinesc pe care tot-d'auna el îl citează, numai atunci putem spune că terenul cercetărilor pînă la acest an este epuisat, tot ce se poate cunoaște este cunoscut. Să încercăm dar aceasta contraprobă. Mai nainte de a trece la aceasta este nevoe, după cum am spus, să fim fixați asupra altei cestiuni și anume dacă Ureche a cunoscut pe toate patru aceste letopisețe slavonești, adică și pe cel coprins în sbornicul din Kiev, și pe cel din sbornicul tulcean, și cronica moldo-polonă și pe cea anonimă? La rîndul ei această cestiune atîrnă de răspunsul ce trebue a se da unei alte întrebări ce se pune: dacă aceste patru cronici sunt independente una de alta sau nu sunt de cît niște variante, ce difer între ele prin greșelile făcute de copiștii posteriori sau prin amănuntele adăogate de interpolatori, în unele părți ale cronicelor.

Să căutăm a analisa răspunsurile pe care d. Bogdan le-a dat la fie-care din aceste întrebări luînd rînd pe rînd pe fie-care din letopisețe.

Letopisețul din Kiev, scris în mînăstirea Slatina în veacul al XVI-lea, «are patru părți independente una de alta: 1) Cronica dela începutul Moldovei pînă la Petru Aron (1456), 2) Analele dela venirea în scaun a lui Ștefan cel Mare (1457) pînă la moartea lui Petru, fiul lui Bogdan cel Orb (1525), 3) Cronica lui Macarie dela moartea lui Ștefan cel Mare (1504) pînă la domnia a doua a lui Petru Rareș (1541), 4) Cronica lui Eftimie dela domnia a doua a lui Petru Rareș pînă la 1553» [1]). Primele două dintăi, anonime și contopite într'una sunt, coprinse de d. Bogdan sub titlul «cronica și analele putnene» [2]). Din analisa cronicei d.

1) Bogdan, *Vechile Cronice*, p. 23.

2) «Fiind-că cele două părți de la inceput ale «povestirii în scurt», amîndouă anonime, sînt contopite într'una, a doua nefiind de cît continuarea celei d'întîi, și fiind-că *a doua este scrisă fără îndoială în Putna*, le vom coprinde pe amîndouă sub titlul de «Cronica și analele putnene». Și pe aceiași pagină, un rînd mai jos. «Cronica, ce premerge analelor putnene și care *după toate probabilitățile* a *fost scrisă, ca și ceste din urmă, în mînăstirea de la Putna....*»

www.dacoromanica.ro

Bogdan conchide că ea «este scrisă în vre-una din mînăstirile vechi moldovenești, de mai mulți călugări și în diferite vremuri». Mergînd și mai departe cu analisa internă, manuscrisul fiind numai o copie posterioară, d. Bogdan distinge în cronică două părți pe care le atribue la doui autori diferiți: «întăia, de la început pînă la Alexandru cel Bun, a doua de la Alexandru cel Bun pînă la Petru Aron». Asupra acestei noui sub-împărțiri vom reveni. De o cam dată notăm că d. Bogdan atribue partea a doua lui «Azarie călugărul» al cărui «letopiseț sîrbesc» este citat de Eustratie logofătul, unul din interpolatorii lui Ureche, și că nemulțumindu-se cu atît, d. Bogdan voește să precizeze chiar locul unde și-a scris Azarie acest letopiseț Acest loc este *mînăstirea Neamțului*[1]), cu toate că cu cinci pagini înainte (p. 23) tot d. Bogdan afirmase că toata cronica a fost scrisă «după toate probabilitățile» în mînăstirea Putna.

Analele putnene coprinde, în redacțiunea ce ni-s'a păstrat, istoria Moldovei «de la suirea în scaun a lui Ștefan cel Mare (1457) pînă la moartea lui Petru, fiul lui Bogdan cel Orb (1525)». Ele au fost scrise «între anii 1466 (anul fundațiunei mînăstirei Putna) și 1525»[2]).

In cronica moldopolonă se poate face o primă împărțire în două: «partea întîi, de la 1359—1552, *este aproape întreagă o traducere credincioasă a unei cronici moldovenesci*, care, după cum vom vedea, nu a fost alta de cît cronica și analele putnene; partea a doua este un adaos al traducătorului polon de la 1566»[3]). Partea întîi coprinde, ca și cronica putneană, de asemenea două părți, observare făcută de d. Hasdeu și pe care, am văzut mai sus că, d. Bogdan a aplicat'o și originalului medio-bulgar al cronicei putnene. Din o comparație a acestor cronici reese însă «ca originalul cronicei moldo-polone era o altă redacție a cro-

1) *Vechile Cronice*, p 28.
2) *Vechile Cronice*, p. 32.
3) *Idem*, p. 42

www.dacoromanica.ro

nicei putnene, nu cea cunoscută nouă din copia de la Slatina,» prin urmare o variantă a cronicei putnene. Originalul folosit de traducătorul polon pe la 1566 era cu mult mai întins de cît cel păstrat în letopiseţul din Kiev. El mergea «pînă la moartea lui Petru Rareş, 1546» [1]). Intru cît priveşte partea a doua (1552—1566), parte adăogată de traducătorul polon, ea este «un adaos independent de ori-ce cronică moldovenească». Faptele «sunt istorisite pe scurt de traducătorul polon aşa cum le ştia din propria lui experienţă şi din informaţiunile adunate la Iaşi de la boerii, cu cari va fi fost în legături» [2]).

Analisînd *cronica anonimă*, păstrată în redacţiune rusească, d. Bogdan o caracterizează astfel: «Cronica găsită în sbornicul de la Slatina ne vine în ajutor şi *ne permite a hotărî fără cea mai mică îndoială că «Povestirea pe scurt» din Vorkresenskaja lêtopisĭ este o cronică moldovenească*, care pe ici pe colea a suferit schimbări de stil prin copiatorii ruşi, *care însă de altmintreleu nu-s'a păstrat aproape întreagă în forma ei moldovenească*» [3]). Această formă moldovenească este cronica putneană ale cărei asemănări cu cronica anonimă d. Bogdan le constată, cu deosebire în partea a doua a acestei din urmă, *«care nu este de cît o altă redacţie o cronicei putnene şi anume redacţia (pe) care a avut-o Urechiă»* [4]). Din aceste citate resultă foarte limpede că *cronica anonimă nu este o cronica independentă, ci numai o variantă,—a treia cunoscută,—a cronicei putnene.* De o cam dată ne mărginim a nota această constatare.

Cu mult mai important socoteşte d. Bogdan pe cel d'al patrulea letopiseţ, descoperit în codicele tulcean şi pe care l'a numit «*Letopiseţul de la Bistriţa*»: «Acesta este cel mai vechiu letopiseţ moldovenesc şi cel d'întăi letopiseţ scris

1,2) *Vechile Cronice*, p. 52.
3 *Vechile Cronice*, p. 62 sq.
4 *Idem*, p. 64.

www.dacoromanica.ro

în țările romîne»[1]). El coprinde istoria Moldovei de la descălecătoare pînă la Bogdan cel Orb (1359—1506), adica aceiași epocă pe care o îmbrățișează și cronica anonima, care însă se oprește la 1504. D. Bogdan l'a descoperit, cum am spus, într'un codex miscellaneus ce aparține clubului Soglasie din Tulcea, scris pe la finele secolului al XVI-lea sau începutul secolului al XVII-lea.

La întrebarea pe care ne-am pus'o la fie-care cronica, adică dacă este independentă sau numai variantă, d. Bogdan răspunde comparînd acest letopiseț cu cronica putneana și cea moldopolonă. Comparația însă d-sa nu o face și cu cronica anonimă și nici nu arată cuvintele pentru cari a crezut inutil de a o face. Din potrivă noi vedem motive care impuneau un studiu comparativ între aceste două cronice, de oare-ce ele au cîte-va puncte comune de asemănare, puncte ce le deosibesc în același timp de cele-l'alte doua cronice. Aceste motive, asupra cărora insistase chiar d. Bogdan în prima sa publicație, sunt:

Pentru d. Bogdan letopisețul de la Bistrița este izvorul principal «pe care'l citează mereu Ureche». Inainte însă de a'l descoperi, d-sa căutase a'i determina coprinsul comparînd pe rînd pe fie-care din primele trei cronice cu cronica lui Ureche. Această comparare a dat, între alte resultate și pe acela că «partea a II-a a cronicei anonime, de la Dragoș pînă la Ștefan cel Mare, nu este de cît o altă redacție a cronicei putnene și anume redacția (pe) care a avut-o Ureche»[2]). Și această asemănare nu se mărginește numai în partea a doua a cronicei, ast-fel șirul primilor voevozi este același la Ureche ca și în cronica anonima: Dragoș, Sas, *Lațco*, *Bogdan*, Petru, etc., pe cînd în cronicele putneană și moldopolonă avem: Dragoș, Sas, *Bogdan*, *Laţco*, etc. «Mai mult însă de cît concordanța între șirul domnilor și anii lor de domnie, adaogă d. Bogdan,[3]) il

1) Bogdan, *Cronice inedite*, p. VII.
2) Bogdan, *Vechile Cronice*, p. 64.
3) *Idem*, p. 109

www.dacoromanica.ro

apropie pe Ureche de cronica anonimă următoarele particularități comune amîndorora: *a*) scirile despre tăerea capului lui Petru Aron și despre darea tributului către Turci, *b*) povestea despre descălecarea lui Dragoș». De aci conclusiunea că «*redacția cronicei putnene avută de Ureche se apropia mai mult de cronica anonimă* și de cronica putneană II (cr. moldopolonă), de cît de cronica putneană I»[1]). Ar fi fost deci foarte natural ca această redacție descoperindu-se în letopisețul bistrițiean, să se compare, pentru verificarea afirmațiunilor de mai sus, cu ambele cronice cu care s'a crezut că trebue să se asemene, adică atît cu cronica moldopolonă cît și cu cea anonimă. D. Bogdan s'a mulțumit să compare letopisețul din Tulcea, originalul lui Ureche după d-sa, numai cu cronica moldopolonă, fără a mai face nici măcar alusiune la asemănările sau neasemănările ce acest original le-ar fi avînd și cu cronica anonimă.

Lipsa unui asemenea capitol simțindu-se deci să încercăm a'l schița aci, bine-înțeles cu mai puțină competență de cum l'ar fi făcut d. Bogdan. Punctele asupra căror vom insista sînt:

a) Lista Domnilor în letopisețul de la Bistrița este într'adevăr identică cu acea din cronica anonimă și cu lista lui Ureche: Dragoș, Sas, *Lațcu*, *Bogdan*, etc.[2]) Dar aceasta asemănare provoacă o altă nedomerire, pe care o vom discuta la timp.

b) Scirile despre tăerea capului lui Petru Aron și despre darea tributului către Turci, care se află în cronica anonimă[3]) și cea moldo-polonă,[4]) lipsesc atît din letopisețul bistrițean cît și din cel putnean. Ear Ureche precisează că aceste știri le-a luat din «letopisețul moldovenesc.»[5])

c) Asupra povestirei despre descălecarea lui Dragoș ne

1) Bogdan, *Vechile Cronice*, p. 110.
2) Bogdan, *Cronice inedite*, p 34,49
3) Bogdan, *Vechile Cronice*, p. 174,224.
4) *Idem*, p. 189,238.
5) Kogălniceanu, *Cronicele*, ed. 2 vol. I, p. 151, 176.

www.dacoromanica.ro

vom opri mai mult. Acest moment istoric este descris în cele trei cronici din prima publicaţie în trei moduri diferite. Cronica putneană este de un laconism sec: «In anul 6867 (1359) de la facerea lumei, cu voea lui Dumnezeu s'au început ţara Moldovei. Şi s'au început ast-fel: Venit-au Dragoş voevod din Maramureş, de la ţara Ungurească, la vînat după un zimbru şi au domnit 2 ani.» [1]) In cronica moldopolonă descălecarea este descrisă mai pe larg, [2]) iar în cronica anonimă ea formează o adevărată poveste. [3]) Urechie de asemenea o descrie pe larg cea ce a hotărit pe d. Bogdan să creadă că «Ureche a împrumutat această povestire din cronica putneană; *redacţia acesteia se apropia de a cronicei anonime* prin desvoltarea cu mult mai mare a părţii despre fundaţiunea statului moldovean; ea n'avea însă tradiţia fundării sub forma cronicei anonime, ci sub o formă mai simplă şi mai primitivă. O idee despre această redacţie ne putem face din *cronica moldo polona cu toate că aceasta este foarte prescurtată.*» [4])

Descoperirea acestei redacţii,—letopiseţul bistriţean, dupa d. Bogdan,—nu confirmă de loc prevederile de mai sus. Din contra nici aci nu găsim de cît acelaşi laconism pe care l'am constatat în cronica putneană, mai concis chiar: «In anul 6867 (1359) veni Dragoş voevod din ţara Ungurească, de la Maramureş, în vînat după un zimbru şi domni 2 ani» [5])

Prin urmare faptul că ambele aceste povestiri, despre descălecătoare şi despre uciderea lui Petru Aron, lipsesc din letopiseţul bistriţean, de şi figurează în Ureche, poate avea doă explicări: *a*) sau că izvodul lui Ureche era un alt letopiseţ de cît cel de la Bistriţa, şi care coprindea aceste două episoade; *b*) sau că daca a fost acesta, Ureche a mai trebuit să cunoască şi pe un alt letopiseţ, de unde el a

1) Bogdan, *Vechile Cronice* p. 143,193.
2) *Idem*, p. 173,223
3) *Idem*, p. 185—188, 235—238
4) *Idem*, p. 109.
5) Bogdan, *Cronice inedite*, p. 34,49.

www.dacoromanica.ro

luat aceste episoade, precum și altele pe care le vom vedea mai tîrziu. Aceste două soluțiuni ar explica și alte nepotriveli, mai puțin însemnate, între cronica lui Ureche și letopisețele putnean și bistrițean. Nici una însă nici cea-l'altă din ele nu se împacă cu afirmațiunile d-lui Bogdan că «Acesta (letopisețul de la Bistrița), este vechiul letopiset moldovenesc, pe care-l citează mereu Ureche și pe care l-am căutat pînă acum cu toții în zadar» [1]) și că «astă-zi putem zice cu multă siguranță că pentru epoca de la 1359—1552 cu greu se vor mai găsi anale sau cronici nouă» [2]).

Intru cît privește comparația letopisețului de la Bistrița cu cronicele putneană și moldopolonă am văzut că d. Bogdan ajunsese, în *Vechile Cronice* la conclusia că: «*redacția cronicei putnene avută de Ureche* (i. e. letop. din Bistrița) *se apropie mai mult de cronica anonimă și de cronica putneană II* (i. e. cronica moldopolonă) de cît de cronica putneană I (letop. din Slatina)». Și într'alt loc: «Redacția analelor putnene avută de Ureche sau partea a doua a «letopisețului moldovenesc,» dacă nu era aceiași cu redacția cronicei moldopolone, se apropia însă mai în toate punctele de aceasta». In fine revenind pentru a treia oară asupra acestei cestiuni d. Bogdan zice că «o a treia versiune (a analelor putnene), deosebită foarte puțin de versiunea cronicei moldopolone, au avut Ureche» [3]).

Aceleași conclusiuni le păstrează și după descoperirea letopisețului de la Bistrița, originalul lui Ureche, în *Cronice inedite*: «Cu alte cuvinte, în urma cunoașterei letopisețului de la Slatina puteam zice că «letopisețul moldovenesc», pe care îl citează Ureche atît de des, se asemăna mai mult cu cronica moldopolonă, de cît cu letopisețul de la Slatina. Astă-zi, în urma cunoașterii letopisețului de la Bistrița,

1) Bogdan, *Cronice inedite*, p. 4.—Cfr. p. 29: «letopisețul moldovenesc al lui Ureche, cel care i-a servit de principal izvor pentru cronica sa, nu este altul de cît letopisețul de la Bistrița,» *et passim*.

2) *Idem*, p VIII.

3) Bogdan, *Vechile Cronice*, p. 110, 119, 138.

www.dacoromanica.ro

putem zice că letopisețul moldovenesc al lui Ureche, cel care i-a servit de principal izvor pentru cronica sa, nu este altul de cît letopisețul de la Bistrița» [1]).

Cu o pagină mai înainte însă d. Bogdan, comparînd aceleași anale bistrițene cu cele moldopolone, ajunsese la o conclusiune diametral opusă: «Cu un cuvînt, zice d-sa, raportul dintre analele bistrițene și cronica moldopolonă este că *analele bistrițene au servit de izvor indirect pentru cronica moldopolonă, servind de izvor direct pentru analele putnene.* Aceasta am vrut s'o dovedim (?)» [2]).

Cu alte cuvinte la pag. 27—28 analele bistrițene se depărtează de cronica moldopolonă, căreia nu i-a servit de cît ca izvor indirect, apropiindu-se de analele putnene, al căror izvor direct a fost; la pag. 28—29 din contră aceleași anale bistrițeue se aseamănă mai mult cu cronica moldopolonă de cît cu analele putnene. S'ar zice că aceste trei anale sunt ca niște bile de soc cari se atrag și se resping alternativ, după cum experimentatorul le încarcă cu electricitate de același fel sau de fel contrariu. Și aceste contraziceri se fac la distanță de mai puțin de o pagină!

Cercetările d-lui Bogdan sunt, fără îndoială, conștiincioase, apropierile dintre cronici sunt minuțioase și făcute cu îngrijire, conclusiunile rees logic din premise, și totuși ele se contrazic. Explicarea acestei contradicții eu o cred ast-fel: Conclusiunile d-lui Bogdan, foarte corecte de alt-fel, sunt însă provizorii și ele nu puteau servi de cît la aflarea unei a treia care să aibă mai multe probabilități de a rămîne definitivă. Această conclusiune ar fi că originalul folosit și citat atît de des de Ureche, nu este încă descoperit. El nu poate fi nici cronica putneană, așa cum o cunoaștem din letopisețul de la Slatina, nici letopisețul de la Bistrița, căci în el trebuia să se coprindă date care lipsesc în ambele aceste letopisețe. Ureche a putut cunoaște aceste două letopisețe, dar el a trebuit să aibă și un al

1) Bogdan, *Cronice inedite*, p. 28--29.
2) *Idem*, p. 27—28.

www.dacoromanica.ro

treilea în care să se afle: *a*) datele ce lipsesc în cele dintâi; *b*) date care să se asemene cu cele din cronica putneană, și care a justificat conclusia d-lui Bogdan de la pag. 27—28; *c*) date care să se apropie de cronica moldopolonă și care să explice conclusiunea d-lui Bogdan de la pag. 28—29, și să ne explice în fine nepotrivirile ce, și în urma cunoașterei letopisețului de la Bistrița, tot mai rămîn între cronica lui Ureche și cele slavone anterioare lui, nepotriviri din care unele destul de însemnate pentru a nu putea fi atribuite numai copiștilor. Ne grăbim a recunoaște că aceste nepotriviri au fost cu îngrijire observate și consemnate în bogatele adnotațiuni cu care d. Bogdan a însoțit textul și traducerea cronicelor.

Am văzut că la aceiași conclusiune despre existența unui al treilea letopiseț, ce a servit de model lui Ureche, am ajuns și mai sus, cînd am comparat analele bistrițene cu cronica anonimă. Să căutăm acum a mai aduce și alte argumente, care toate ne vor conduce la una din aceste două conclusiuni: *a*) sau că «letopisețul moldovenesc» al lui Ureche nu este cel bistrițean, *b*) sau că pe lîngă acesta și pe lîngă cel putnean, Ureche a mai cunoscut și un altul, care nu este încă descoperit.

In cronica lui Ureche se află un capitol intitulat: «Pentru venirea Leșilor de al doilea rînd în țară[1])», pe care cronicarul mărturisește că l'a luat din «letopisețul moldovenesc». Despre această expediție a Polonilor nu se pomenește nimic nici în cronica putneană, nici în cea moldopolonă și nici din alte izvoare ea nu ne este cunoscută Conclusia logică care se impunea, și la care s'a oprit și d. Bogdan, era că expediția trebuia să figureze în adesea citatul izvod al lui Ureche[2]), *In letopisețul de la Bistrița însă acest episod de asemenea lipsește*; așa dar nu acesta putea fi «letopisețul moldovenesc» al lui Ureche.

1) Kogălniceanu, *Cronicele* edit. 2, vol. I, p 174—175.

2) Bogdan, *Vechile Cronice*, p. 120—Cfr. p. 121: Toate acestea le revendicăm pentru analele putnene (i. e. bistrițene) întemeiați pe maniera și stilul lor».

www.dacoromanica.ro

D. Bogdan mai revendică tot pentru originalul lui Ureche și notița despre moartea craiului leșesc Albert 7009 (1501)[1]) adăogînd. «Ureche amplifică întru cît-va notița analelor»[2]). Din citirea notiței lui Ureche însă nu reese că acesta ar fi amplificat o notiță mai scurtă, ci că din contră această notița, care coprinde date precise și circumstanțiate asupra unui fapt petrecut afară din Moldova, și pe care un călugăr închis în mînăstirea sa, ori care ar fi fost ea, nu avea posibilitatea de a le cunoaște, — această notiță pare mai mult a fi prescurtată din vre-un cronicar polon.

Din contră notița ce Ureche a consacrat morței lui Paisie, egumenul de la Putna și lui Atanasie Bolsun[3]), nu putea fi luată de cît dintr'un isvor indigen. Această notița lipsește din letopisețele cunoscute, chiar din cel bistrițean.

Alte nepotriveli între Ureche și letopisețul bistrițean, mai mici dar cari nu pot fi toate socotite ca erori ale copiștilor citățm:

Ureche (Ed Kogălniceanu edit. II vol I)	*Letopisețul Bistrițean* (Trad. Bogdan)
P. 143: Iar au venit Ilias Vodă cu oaste *în anul 6943, în 4 zile a lui August*, și s'au lovit cu Ștefan Vodă, al patrulea rînd la Pipărești.	P. 50: Al patrulea războiu a fost la Pipereșți, *în anul 6944 (=1436) luna lui Martie în 8, într'o Joi*[4]).
P. 147: Domnind Alexandru Vodă țara, s'au sculat asupra lui fiu său Bogdan Vodă, *în anul 6962, August în 22* și s'au lovit cu tată-său Alexandru Vodă la Tămăsieni.	P. 51: *In anul 6957 (=1448), luna lui Octomvrie în 12*, venit-au Bogdan Voevod și au lovit pe Alexandru Voevod la Tamășani[5]).

1) Kogălniceanu *Cronice* edit. 2 v. I p. 176
2) Bogdan, *Vechile Cronice*, p 120.
3) Kogălniceanu *Cronice* edit. 2 vol. I, p 177.
4, 5) Aceste notițe lipsesc în cronicele putneană și moldopolona.

www.dacoromanica.ro

P. 149—150: După doi ani a domniei lui Bogdan Vodă, *scrie letopiseţul moldovenesc* că au venit fără veste Petru Vodă Aron şi au aflat pre Bogdan Vodă la sat la Reuşeni, din gios de tîrgul Sucevei, şi l'au lovit Vineri în răvărsatul zorilor, *Octomvrie 16, în anul 6963*, şi acolo i-au tăiat capul lui Bogdan Vodă; decu stătu la *domnie Petru Vodă Aron.*

P. 51: *In anul 6959 (=1450), luna lui Octomvrie in 16,* venit-au Petru Voevod, numit Aron, noaptea şi au căzut asupra lui Bogdan Voevod la Răuseni, într'o Vineri, în zori de zi şi i-au tăiat capul[1]).

P. 150: *Scrie letopiseţul moldovenesc* că domnind Petru Vodă Aron, în anul 6963, *în luna lui Mai*, au venit Alexandru Vodă tatăl lui Bogdan Vodă cu oaste asupra lui Petru Aron şi şi-au dat răsboi la Movile.

P. 51: In anul 6963 (=1455) *Martie în 25*, au fost răsboi la Movile cu Alexandrel[2]).

P. 152: *Scrie letopiseţul moldovenesc.* Iar în al şeaselea an al domniei lui Ştefan Vodă, în anul 6970,

P. 51: In anul 6970 (=1462), *Iunie în 22*, l'au lovit pe Ştefan Voevod cu puşca la cetatea Kiliei[3]).

1) Cfr. cronica putneană (*Vechile Cronice* p., 194) «Bogdan Voevod fiul lui Alexandru Voevod, tatăl lui Ştefan Voevod au domnit 2 ani şi l-au tăiat capul Petru Voevod, numit Aron, la Răuseni». Cronica moldopolonă are: «*In anul 6962* (=1454) s'au făcut domn Bogdan Voevod, fiul lui Alexandru Voevod. Domnit-au 2 ani şi l-au tăiat Petru Voevod cel porecliţ Aron Harnazan (la Răuseni?). Acesta au domnit apoi 2 ani.» (*Vechile Cronice* p. 224).

2) D. Bogdan împacă ambele versiuni prin ipotesa «este probabil că lupta s-a dat în 25 Martie sau 25 Mai». (*Vechile Cronice*) p. 70 nota 16).

3) Cronicele putneană şi moldopolonă (*Vechile Cronice*, p. 194, 224) au tot 22 Iunie ca şi cea bistriţeană.

www.dacoromanica.ro

Iulie în 22, au lovit pre Ştefan Vodă cu o puşcă într'o gleznă, la cetatea Kiliei.

P. 157: In anul 6979, Ghenarie 16, au tăiat Ştefan Vodă pe Negrilă paharnicul şi pre Alexa stolnicul şi pre Isaia vornicul, *în târgul Vasluiului.*

P. 166: In anul *6986* Iunie 22, au început Ştefan Vodă a zidi cetatea Kiliei şi o au săvîrşit într'acelaşi an *Iulie în 17.*

P. 169: Iar în anul 7004, *Iulie în 25*, răposat-au Alexandru Vodă, feciorul lui Ştefan Vodă. etc., etc.

P. 53: In anul 6979 (=1471) Ianuarie în 16 *Marţia* au tăiat capetele lui Isaia vornicul, Negrilă paharnicul şi Alexa stolnicul[1]).

P. 56: In anul *6987* (=1479) Iunie în 22, începură să zidească cetatea Kiliei şi o isprăvirâ într'acelaşi an *Iulie în 16.*

P. 58: In anul 7004, (=1496) luna lui *Iulie în 26*, Marţia, răposă robul lui Dumnezeu Alexandru Voevod, fiul lui Ştefan Voevod[2]) etc., etc.

Afară de acestea d. Bogdan însuşi credea în primul său volum că, afară de cele trei cronici publicate în *Vechile Cronice*, Ureche a trebuit să mai cunoască:

«Nişte anale ce îmbrăţişau domniele de la fiii lui Alexandru cel Bun pînă la Ştefan cel Mare, c. 1433—1457.

«O cronică despre domnia lui Petru Rareş şi a fiilor săi (1527—1552), poate că chiar cu domniele lui Bogdan cel orb şi Ştefan cel Tînăr (1504—1552).» [3])

Ori letopiseţul de la Bistriţa nu mergede cît pînă la

1) Cfr. cronica moldopolonă (*Vechile Cronice* p. 225): «In anul 6979 (=1471) au tăiat pe Isaia vornicul, pe Negrilă paharnicul şi pe Alexa stolnicul». In analele putnene întreaga această notiţă lipseşte. De unde a luat dar Ureche şirea după târgul Vasluiului?

2) Cfr. I. Bogdan *Cronice inedite* p. 76 nota 45 «Ureche are Iulie în 25, an. putn. au Iunie 26. Care dată e adevărată Iunie 26, Iulie 26 sau Iulie 25?»

3) Bogdan, *Vechile Cronice*, p. 138.

www.dacoromanica.ro

1506, și după chiar părerea d-lui Bogdan el nu «mergea cu mult mai departe de la Bogdan încolo [1])». Rămîne dar în acest cas perioada de timp 1506—1552, pentru care se afirma în 1891 că există un original, iar în 1895 nu se mai vede această necesitate [2]).

Intru cît ne privește noi, sprijiniți pe argumentele ce am adus, credem că un letopiseț, mai complect de cît cele pe care le cunoaștem pînă acum, a trebuit să fie cunoscut lui Ureche și pe acela, la urmat el cu fidelitate, chiar în erorile sale. Acest letopiseț nu este încă descoperit. Să sperăm însă că cu timpul se va afla și acela, ascuns în vre una din mînăstirile noastre sau aiurea. Faptul existenței lui însă 'ni se pare indiscutabil în urma probelor de mai sus.

II

Se va fi observat poate că ori de cîte ori am vorbit de letopisețul aflător în sbornicul din Tulcea, l'am citat cu numele pe care i la dat d. Bogdan: «letopisețul de la Bistrița» sau «letopisețul bistrițean». Aceasta nu am făcut-o pentru că eram convins de temeinicia acestei numiri, ci spre a evita confusia ce ar putea resulta din două numiri date aceluiaș letopiseț. Departe dar de a împărtăși părerea d-lui Bogdan asupra tăriei argumentelor, ce 'l-au determinat a crede că letcpisețul tulcean a trebuit să fie scris în mînăstirea Bistrița, noi credem a avea probe care să ne facă cel puțin a ne îndoi.

Despre acest din urmă letopiseț d. Bogdan a susținut: *a*) că este cel mai vechiu letopiseț moldovenesc, *b*) că este scris în mînăstirea Bistrița, *c*) că a servit de principal izvor lui Ureche. In privința punctului din urmă am arătat mai sus cuvintele care ne face a nu 'l admite. Ne mai rămîne a vorbi despre vechimea și locul de origină a leto-

1) *Cronice inedite*, p. 14.

2) Cfr. *Cronice inedite* p. VIII: «Astă-zi putem zice cu multă siguranță că pentru epoca dela 1359—1552 cu greu se vor mai găsi anale sau cronici nouă».

www.dacoromanica.ro

pisețului. In această privință lucrarea ne mai este ușurată și de d. Tocilescu, care într'un raport făcut Academiei [1]), a adus o serie de argumente atît în contra vechimei cît și a originei ce d. Bogdan atribue așa numitului letopiseț bistrițean.

«La 1407 începe și pomelnicul de la Bistrița, pe la 1407 începe probabil să se scrie și cronica de la Bistrița», afirmă d. Bogdan [2]), unind în această frasă conclusiunile d-sale atît asupra timpului cît și asupra locului unde a fost scrisă cronica. Dar pentru ca această îndoită afirmațiune să poată trece ca un punct cîștigat pentru știință, ea trebue să îndeplinească următoarele condițiuni: *a*) Să cuprindă amănunte certe despre istoria mînăstirei Bistrița și despre fundatorul ei; *b*) Să prezinte pentru epoca anilor 1407 și următorii, epoca contemporană scriitorilor, date exacte; *c*) Să fie în perfect acord cu pomelnicul de la Bistrița.

a). «Amintirea *atît de deasă* a mînăstirei Putna și *tacerea completă* asupra tutulor celor l'alte mînăstiri moldovenești nu se poate explica decît prin interesul local al autorilor analelor și prin predilecțiunea ce era natural să o aibă pentru locașul lor. Acest caracter îl au și analele monahale vestice, el este inerent tutulor analelor: germane, italiene, rusești (de pildă Nestor), sîrbești și cele l'alte [3])». Să vedem dacă aceste cuvinte, perfect de juste întru cît privește analele putnene, se pot aplica și celor bistrițene? In aceste din urmă nu întîlnim din contră nici data pre-

1) *Analele Academiei Române*, seria II, tom XVIII, Partea administrativă și desbaterile. Bucuresci 1896 p. 331—339 și în broșură separată.

2) Bogdan, *Cronice inedite*, p. 33.

3) Bogdan, *Vechile Cronice*, p. 33 sq — Cfr B. P. Hasdeu, *Archiva istorică* t. III p. 20 «O mînăstire atît de renumită ca acea de la Putna, trebuia neapărat, să fi avut și ea o cronică a sa, în care, printre evenimentele naționale să poată intercala pe ici pe colo cîte o notiță despre fondarea locașului, despre sfințirea sa, despre egumenii săi după cum sunt, în genere, toate cronicele monastice din toate țările, dintre care, ca un model mai îndemănatec și mai curios, putem cita cronica ungurească așa numită *Chronicon Posoniense*.

www.dacoromanica.ro

cisa, anul, luna şi ziua fondărei mînăstirei Bistriţa, nici numele egumenilor, nici al Mitropolitului sau Episcopului care a sfinţit-o [1]). Mînăstirea Bistriţa nu este menţionată în analele bistriţeane de cît în două locuri: «Şi muri (Alexandru cel Bun) în anul 6942 (1434), Ianuarie 1; *el fu îngropat în mînăstirea de la Bistriţa, pe care singur o zidise* [2])». Şi sub anul 1496: «răposă robul lui Dumnezeu Alexandru Voevod, fiul lui Ştefan Voevod, *şi fu îngropat lîngă străbunul său Alexandru Voevod în mînăstirea de la Bistriţa* [3])». In acelaşi letopiseţ însă este pomenită şi mînăstirea Putna şi aproape cu aceiaşi temeni: «răposă roaba lui Dumnezeu Maria Despina *şi au îngropat-o cu cinste în mînăstirea sa de la Putna*». D. Bogdan asupra acestei menţionări observă într'o notă: «O singură dată se pomeneşte în analele bistriţene de mînăstirea de la Putna *ca de o mînăstire streină*» (*?*) [4]). Noă 'ni se pare că nici din temenii în care se face această pomenire, nici din faptul că e o singură menţiune, pe cînd despre mînăstirea Bistriţa sunt doă, nu îndreptăţeşte părerea că una ar fi metania analistului iar alta o mînăstire streină [5]). Pentru d. Bogdan însă aceste probe sunt convingătoare căci d-sa exclamă: «Cine putea şti mai bine de cît un călugăr de la Bistriţa că această mînăstire a fost zidită de însuşi Alexandru cel Bun şi — mai ales — cine putea cunoaşte mai exact data morţii acestui domn decît însuşi călugării mînăstirei în care el a fost îngropat [6])». «Mai bine» şi «mai exact» poate că nu, dar tot atîta putea şti şi un călugăr de la o altă mînăstire. Dovadă e că acelaşi călugăr cunoaşte şi pe fundatorul mînăstirei Putna. Intru cît priveşte exactitatea datelor morţei lui Alexandru cel Bun vom vorbi în alineatul următor. Aci constatăm numai că leto-

1) Cfr. Tocilescu, *art cit* p. 5 (tiragiu separat).
2) Bogdan, *Cronice inedite*, p. 35,49.
3) *Idem*, p. 44,58
4) *Idem*, p. 24 nota.
5) Cfr Tocilescu *loc. cit.* p. 5.
6) Bogdan. *Cronice inedite*, p. 19.

www.dacoromanica.ro

pisețul pretins a fi fost scris la Bistrița nu conține nici un detaliu special care să privească această mînăstire și care să nu poată fi cunoscut de cît de călugării locali.

(Va urma) St. Orășanu.

www.dacoromanica.ro

SPRE SEARA

Se lasă negură în pale,
Şi de pe vîrfuri vin treptat
In şir, cirezile la vale
Să mîie 'n sat.

O fată c'o nuia în mînă
Cu plete lungi căzînd pe gene
Tihnită 'n urma lor le mână
A lene.

Un schîrţiit, şi poarta mare
Li s'a deschis; în bătătură,
Viţei sar din închisoare
Ce zor, ce gură!

. . . . . .

Se stinge larma în răsipe
Şi-adînc repaosul e domn
O pasere-adormind ciripe
A gale-n somn.

Cum stau în umbră cufundaţi
Un vînt se redeşteaptă 'n pruni
Prin aer trec întîiziaţi
Lăstuni

www.dacoromanica.ro

Ca seceră de foc prin ramuri
Scîntee luna după stînci
Trezind a pajiştelor neamuri
In văi adînci.

In casă-i tihnă... şuerînd
Un vreasc mai pîlpâe pe vatră...
A lene'nvis s'aud lătrând
Zăvozi sub şatră.

Şi triste ne'nţelese şoapte
Suspină greeri 'ntăcere;
Un clopot picură în noapte
Şi tainic piere!

D. Nanu.

www.dacoromanica.ro

O SERENADĂ LUI VERDI

Se dădea prima representaţie a lui «Falstaff» în Roma, o representaţie de gală cu 80 lei stalul.

Cu două zile înainte se răspîndise ştirea că după representaţie era să se dea o serenadă ilustrului compositor de către orchestra maistrului Mascheroni. Serenadele sînt cea mai obişnuită manifestaţie de simpatie în Italia.

Hotelul la care trăsese Verdi era alipit de teatrul unde se cînta «Falstaff» şi de pe a căruia terasă era să se dea serenada.

De cu vreme încă, mulţimea melomană, cu busunarile goale — se îngrămădise în jurul teatrului să audă musica lui uşoară şi seducătoare dar mai ales să vadă pe Verdi eşind din teatru, să-l petreacă cu căldura etusiasmului, cu sgomotul admiraţiunii ei.

Representaţia se sfîrşise, începe defilarea trăsurilor. La întîia cupea mulţimea dă busna, speriată ca-i scapă Verdi: în fundul trăsurii un domn gîfîind în strîmtoarea fracului, o femee gătită de bal. Se dau toţi într'o parte. O altă trăsură, o alta repezire a mulţimii,—aceeaşi decepţie. A treia trăsura, a patra..... nimic! Lumea e nerăbdătoare, murmură.

www.dacoromanica.ro

— «Ei, doar n'are să-l sue cupeaua pe scari! Nu stă aici alăturea?»

Toţi se trag la o parte, miraţi şi ruşinoşi de justeţea acestei observaţiuni anonime.

Trăsurile se strecoară încet una după alta, cu automedonii lor greoi, cu femei languros lăsate pe spate, cu boeri înmănuşaţi şi plictisiţi.

— Dar nu se mai isprăvesc? Cînd vîne rîndul celor pe jos? acolo e Verdi, maestrul.

Deodată răsună un glas: «Verdi!»—şi toţi se înbulzesc spre uşea teatrului. Trăsurile nu mai pot trece.

— «La o parte!» strigă vizitii. «In lături!» ţipa glasurile sergenţilor.

Mulţimea însă rămîne neclintită şi aşteapta.

Un vizitiu împinge cu caii lui sburdalnici gloata, ce-i stătea în cale, şi trece. Astă isbîndă încurajează pe cei-l-alţi..... şi toţi voesc să treacă o data. Ce învălmăşeală! Oameni, cai, trăsuri, sergenţi, copii, călăreţi..... strigáte de indignare, ţipete de spaimă, înjurături, răcnete, fluerături..... un sgomot de fiare!

Poliţia împinge în dreapta, împinge în stînga, deschide un şir, face drum cailor.—E biruita mulţimea! dar şi ea de cîndă fluieră trăsurile. Şi fluiera! şi fluieră!.....

Cei din trasură se ascund; doamnele se gramadesc în fund, bărbaţii îşi ţin pălariile înaintea ochilor lor, fluerăturile nu se mai ispravesc.

Pentru a schimba, unul începe a huidui. Ei! o adevărată revoluţie! Mii de oameni îl imitează.

www.dacoromanica.ro

Ce fioros sgomot mulţimea în setea-i de răsbunare!

Din fereastra unei cupele se arată deodată un domn, salută amical cu mîna şi cu capul.....

— «Ei, acesta măcar e de spirit»—strigă unul din mulţime şi, ca prin farmec, fluerăturile şi huiduelile încetează. O nimica le provocase, o nimica le stinge.

Se sfîrşeşte şi şirul trăsurilor, trec cei pe jos şi Verdi nu se arată; om paşnic şi timid, el fugise pe altă uşa.

Se luminează o fereastră a hotelului.

— «Verdi se arată la fereastră».

— «Da, Verdi, tocmai la Paradis!»

— «Şi de ce nu? Ştiu că nu-i milionar!

— «Ho, ho! dar cine are fructele cele mai frumoase şi trandafirii cei mai roşii din toată Italia? Nu ştiu, lua-va el pentru «Falstaff» vre-o medalie ori nu? Dar pentru trandafiri a luat.

— «Şi unde ţine el toate bogăţiile astea?

— «Unde! La moşie lîngă Parma.

— «Ei! ce zici d-ta, eu mai de grabă m'aş prinde sa am moşia lui Verdi, decît să fi scris pe «Falstaff»!

Se deschide în întuneric o fereastră la rîndul I.

— «Evviva il nostro Verdi!» strigă mulţimea aplaudînd.

O mîna dă perdelele într'o parte, se aprinde lampa..... se arata în privazul ferestrei..... un chelner!

www.dacoromanica.ro

Mulţimea ruşinată isbucneşte în aplause zeflemiste, cînd deodată o surprinde orchestra.

E o melodie veselă şi sprintenă ca un sbor de fluturi, ca o adiere de vînt pe oglida apei. Cîta gingăşie! O părere de rău se strecoară în asta suflare de fericire,—poate o amintire tristă, poate o cădere de stele—dar earăşi începe veselia, avîntul fericirii, lumina de soare.....

Ce tinereţe în fantasia bătrînului Verdi!

E din Falstaff.

Aplause frenetice, furioase, nebuneşti, acopar ultimul acord.

«Evviva il Verdi»! Il nostro divino Verdi! Il maestro sempre giovine!»

Şi capul de sfînt al maestrului se arată în privazul ferestrei, se înclină blînd şi liniştit. Un văl trandafiriu de foc bengal îi încadrează capul alb, i se ridică apoi în faţă, îndepărtîndu-l par'că de mulţime, simbolisînd aureola-i de glorie.

Vălul dispare, totul cade în întuneric, orchestra începe earăşi; de astă dată e un cîntec de lebădă, preludiul ultimului act din «*Traviata*». Regretele Violetei, sfăşietoarele ei răsvrătiri în potriva morţii, resemnarea-i sdrobitoare..... toate plînse în note din ce în ce mai eterate, mai şterse, mai stinse. Un freamăt de frunze, un nor care lunecă, o umbră pe eazuri, nu sînt mai uşoare, mai line, de cît acordurile, notele acestui preludiu. Mulţimea prinde din întunericul nopţii notele, mărgaritele vioarei, ce se resfiră într'o cadenţă de lacrami plînsul stîns al violoncelului, suspinele dureroase

www.dacoromanica.ro

ale violei, şi simte par'ca taina morţii şi, se înfioară de fatalitatea ei!.

Iar cînd ultimul tril, — ultimul strigăt — rosteşte că totul s'a sfîşit, că Violeta-i moartă,—salvele de aplause şi de strigăte ale mulţimii te cutremură, te înspăimîntă.

—«Înc'o dată! Înc'o dată!».

Aplause, strigăte, şuere.... o 'ntreagă furtună de patemi în sufletele vibrătoare ale mulţimei.

Din nou se înlănţuesc notele resfirate, din nou începe jalnica povestire.....

Insă de astă-dată mulţimea nu mai aude: unul cată la femeea lui care plînge, un altul îşi alintă copilul palid şi rece, un al treilea îşi şterge ochii, iar opera lui Verdi se strecoară şi se îndepărtează de dînşi, se şterge, se pierde...

S'a sfîrşit, tăcere..... deodată o mînă aplaudă: e şeful de orchestră. Lumea trezită, aplaudă şi ea dar fără căldură, fără simţ. Melodia durerii le trezise propriile lor dureri, trăeau toţi din amintirile reîmprospătate sub farmecul înspiraţiunii lui Verdi, — iar Verdi, Verdi.... era uitat.

Ana Conta-Kernbach.

www.dacoromanica.ro

INSEMNATATEA ŞI TEORIA ETNOGRAFIII BULGARE

de

D-rul Iv. D. Şişmanoff

Această nouă teorie, asupra originii şi răspîndirii creaţiunilor populare nu va plăcea poate unora din colecţionarii noştri, însă ea e singura ştiinţifică, şi ar face bine ca comentatorii literaturii noastre populare, să facă mai de aproape cunoştinţă cu dînsa. Ea o să schimbe multe din părerile lor, şi o să le treacă gustul de a căuta în fie-care cîntec, reminiscenţe istorice ori mitologice. In general, dacă-mi este îngăduit să le dau un sfat prietenesc, nu trebue numai de cît să se grăbească cu explicările ştiinţifice. Să lăsăm acésta, de o cam dată, oamenilor mai pregătiţi pentru asemenea treabă, care cere mult mai mare aparat ştiinţific, de cît acela, ce mulţi din folcloriştii noştrii şi-l pot închipui. Numai cu o simplă comparaţie a vre-unuia din cîntecele noastre cu principalele episode din Edda ori altă mitologie nu se scoate nimic. Din potrivă, ast-fel de comparaţii unilaterale, zăpăceşte mai mult de cît luminează. Toate aiurările lui Racovski şi ucenicilor săi, ale lui Vercovici şi Miloevici, sunt urmările unor asemenea comparaţii. Dacă aceşti barbaţi ar fi posedat mai întinse orizonturi ştiinţifice, dacă analogiile lor ar fi fost generale, încheerile lor ar fi luat într'adevăr, cu desăvîrşire alt caracter.

Dar asemenea greşeli în metodă, sînt scusabile pentru epoca în care Racovscki a lucrat şi scris. In convingerile acestui om, poate că nu e totul sincer şi naiv.

Nouă ni se pare că o mare parte din fantasiile sale filologice şi istorice sînt precugetate şi efectul lor calculat. Astă-zi,

www.dacoromanica.ro

slavă domnului, n'avem nevoe de asemenea mijloace, pentru renaşterea spiritului popular. Deci, cercetarea literaturii populare, poate să păşească pe un teren mai sănătos. Cu falşificări, precugetate ori naive, cari au fost la modă nu numai la slavi, dar şi la alte popoare europene [1]) nu se poate ajunge la nimic. Intr'o vreme, cînd populaţiile slave nu se puteau lăuda cu

1) Se vede că aici există o lege fatală care ne înlăturat se iveşte la toate renaşterile ştiinţifice. Aproape toate popoarele culturale şi-au avut Miloevicii lor, fără să mai vorbim de fantasiile în alte ştiinţi mai ales în filologie, în care aceleaşi motive patriotice, de cari s'au călăuzit şi falşificatorii nostrii, au jucat un rol mai ridicol încă In al 15 ori 16 veac un olandez a arătat că Adam şi Eva au vorbit în rai limba olandeză, iar nu cum se credea de obiceiu, evreeşte. Un suedez, care rivnea la gloria holandezului, se puse să-l contrazică, spunînd că Adam vorbea cu Dumnezeu, în limba norvegiană, iar Eva cu diavolul, în franţuzeşte. Asemeni încercări se întîlnesc chiar după epocala descoperire a limbei sanscrite şi înfiinţarea filologiei comparate de Bopp Mutkevici în anul 1844 propoveduia din înălţimea catedrei sale profesorale din Paris că Slavii au locuit Europa din veacuri imemoriale, că vendii au ajuns pînă în Belgia Anglia şi Franţa (de acolo Vendée!) Şi nu numai atît, dar chiar şi Romanii, Karii, Frigii, chiar Asirii, au fost toţi Slavi (Karii purtau numele lor de la vorba *Kary* (черъ) Baal ar fi însemnînd Бѣлъ (Dumnezeu) şi Nebohodonosor — Ne buh odona car, Балзацаръ — Бѣли-царъ (Bialy-car)

Navem deci, de ce să ne mirăm de Dancovski, Levek. Salarici sau de teoria celtica a lui Racovski al nostru. Pe cîmpul folcloric, fantasiile nu-s mai puţin îmbelşugate.

Inceputul cercetării poesii populare s'a ilustrat cu o falşificare — cu «Osieana» lui Makferson. Vezi: Fragments of enuent poetry, the gaelic or Erse language, 1760, Fingal 1762, Temora 1763. In Franţa mare furtună a ridicat colecţia de cintece bretone a lui Delaville Marqué «Barzaz-Breiz».

Intîia colecţie de cintece populare curat nemţeşti «*Des Knaben Wunderhorn* de Arnim şi Clemence Brentano, conţine un mare număr de cintece corectate şi nu populare. Rominii, învinovăţesc pe poetul lor Alexandri de o asemenea falşificare. Cehii şi pînă azi se bat asupra veritătii manuscrisului Kraledvor. Vezi mai ales.

Ein Beitrag zur Erklärung der Koniginhofer Handschrift de I. Gebauer în *Archiv für slavische Philologie* unde se poate găsi întreagă literatură acestei questiuni. Asupra falşificărei poeziei populare ruse şi ucrainene vezi Antonovici şi Dragomanoff « Историческія пѣсни малорускаго народа» Tom. I pag. XVIII şi urm.

www.dacoromanica.ro

nimic, în faţa lumei, cînd încetase deja de a se mai servi chiar de propriul lor nume, asemenea mijloace, pînă la un punct, erau scusabile. Trebuia să se arate duşmanilor răutăcioşi, pe ori ce cale să fi fost, că Slavii nu cad mai pe jos de cît Indii, cari se mîndresc cu Veda şi cu colosalele lor epopei Ramaiana şi Mahabharata, nici de cît Perşii, cari posedă o aşa enorma carte ca Zendavesta, nici de cît Grecii, cari au dat model pentru toate epopeele cu Iliada şi Odiseea lor. Chiar Francesii şi Nemţii reuşiră să descopere epopeele lor populare, Nibelungii şi Roland, iar Slavii nimic, nimic asemănător să n'aibă? Aşa ruşine nu se putea suferi. Dar de unde o fi, trebuia să se găsească mijloace de a se arăta vrăjmaşilor, că şi noi sîntem oameni, şi noi avem istorie glorioasă, cultură originală şi propiul nostru pantheon plin cu tot soiul de bogăţii mari şi mici, dar în nici un caz mai mici de cît ale nemţilor ori grecilor.

Nu trebue însă să fim nedrepţi, faţă cu oamenii cari s'au călăuzit de asemenea idei. La vremea lor, ele au adus enorme foloase. Questiunea e, că cunoscutele lor metoade nu se mai pot adopta în împrejurările actuale.

Dacă altă dată, s'a putut momi lumea cu falşificări, azi nu se trece, pentru-că astă-zi, lucrurile sînt privite mai adînc şi mai amănunţit.

Această epocă a cercetării poesiii populare, pe care noi o s'o numim *epoca patriotică*, ce e dreptul, n'o să mai revie. Ea, şi-a împlinit scopul său. Firește, că acele falşificări nu-s de cît un moment al epocei, o pagină caracteristică, dar printre ele, se pot găsi dovezi de existenţa unui trecut luminos la Slavi. Luptătorii de pe atunci, nu ştiau ce va să zică osteneală, oboseala sufletului. Ei au fost stîlpii renaşterei slave. Unde este măcar jumătate din năzuinţile lor, la succesori. Pentru ei, nimic nu era cu neputinţă. Cu cît de puţine arme, au început ei să răscolească trecutul.... şi au observat că sîntem în urmă, că multe monumente preţioase, inseparabile, sînt distruse de vremuri şi duşmani, şi au plecat pe dibuite doar o găsi vre-o urma nedistrusă, neştearsă, nemîncată, să eşim şi noi la lumină, ca să fim şi noi în rînd cu lumea. Ast-fel au deschis luptă pentru coastele lui Kopernic, au desgropat pe uitatul Zalujanski care

www.dacoromanica.ro

150 de ani înainte de Linné a descoperit îndoita naştere a plantelor şi pe I. Ciolek care încă din al 13-lea veac îşi făcuse concepţia adevărată asupra eclipselor solare [1]).

Din aceşti luptători a fost Racovski. O solidă cultură, mai multă răbdare şi sînge rece i-au lipsit ca să ajungă Chafaricul bulgăresc.

Nu e nevoe de o urmărire mai amănunţită asupra cercetarii literaturii populare din epoca patriotică, pentru-că se cunoaşte totul ce ne-a rămas de atunci. Şi părţile bune şi cele rele strălucesc de o potrivă. Oamenii, cari s'au servit de asemenea nenorocite mijloace, ce le aveau atunci la dispoşiţie, ca să studieze trecutul poporului lor, nu puteau să nu ceară poesiii populare mai mult de cît ea putea să dea. Creaţiunile populare, au înlocuit în multe prilejuri, documentele istorice, cari lipseau. Cît mai multe cîntece cu conţinut istoric ori mitologic, puteau aduna, cu atît, bucuria era mai nemărgenită. Cine se uita dacă materialul nu era cum-va corijat! Entuziasmul uluia pe toţi.

Dar, acea epocă îşi are şi părţile sale luminate. E destul să ne amintim că în acea epocă s'a născut Vuc Stefanovici Karagici. Ast bărbat, ale cărui colecţii de literatură populară, rămîn şi pînă azi modele, e cel mai bun representant al părţilor luminate din acel period, pe care l-am numit patriotic. L-am mai putea numi şi *estetic* pentru-că colecţionarii dădeau mare atenţie de a alcătui forma si combina conţinutul, aşa ca să fie frumos. Noi ştim astăzi cum a întocmit Vuc Karagici colecţia sa. Dovedit e că a ales din multe variante pe cele mai frumoase, pe cele mai complecte şi pe acelea le-a publicat, ne temîndu-se chiar de a adăoga în text ori de a scoate întregi cuvinte ori expresii, pentru a îndrepta măsura versurilor, care de obiceiu e iambul.

Aceasta explică, de ce colecţia lui Vuc a cîştigat renume european. Şi pînă acum ea e una din cele mai corecte. Ea e cla-

1) Vorlesungen uber slavische Literatur und Zustande. Gehalten im Collège de France in den Jahren von 1840—1841 von Adam Mickiewicz, Deutche mit iner Vorrede des Verfasers verschene Augabe Leipzig Paris 1843 tom. I p. 11.

www.dacoromanica.ro

sică, dar clasicitatea sa cum vedem nu aparţine poporului, ci miastrului, care a ştiut să aleagă cu inspiraţie, să o rînduească cu critică şi cu gust, să-o întocmească într'un tot sistematic. Au dreptate sîrbii, să se mîndrească cu poesiile lor populare, dar mai mult ar fi trebuit să se mîndrească cu Vuc al lor. Noi sîntem convinşi, că dacă am fi avut şi noi pe vremea aceea, cînd după îndemnul lui Kópitar şi Grimm, începură a se aduna cele dintîi poesii populare sîrbeşti, să fi avut şi noi un Vuc, sau chiar astăzi, de s'ar naşte un om cu voinţa sa, cu gustul şi capacităţile sale, ar fi putut să întocmească din toate cîntecele populare ce le avem adunate pîn'acum şi acele ce nu-s înca scrise, o prea frumoasă colecţie, care pe unele părţi s'ar fi putut compara cu aceea a lui Vuc. Dar, colecţionarii noştri sînt departe de a fi ca un Vuc. Chiar Fraţii Miladinoff, nu-s alt-ceva de cît nişte slabi imitatori ai vestitului sîrb. Nu este adevărat că totdeauna poesia noastră e şchioapă — ci colecţionarii noştri leagă ocasional unele de altele fragmente izolate. Pricina acestui fapt, trebue să o căutăm în împrejurarea că se adună fără alegere, orbeşte. Casul, e de multe ori singurul la toate colecţiile noastre folclorice. Idei conducătoare care să determine şi metoadele de adunare, lipsesc cu desavîrşire.

Abea în vremea din urmă a început a se da o mai mare atenţie asupra formei în literatura populară. Aceasta e o nouă fasă — *filologică* — a cercetării materialului literar. Ea e strîns legată cu desvoltarea ştiinţii filologice la noi. Într'adevăr, că şi mai înainte s'a dat însemnătatea formei limbistice, dar mai mult graiului general de cît dialectelor şi deosebirilor caracteristice.

Filologii noştri mai tineri, voesc a se prescrie creaţiunile populare din gura poporului cu cea mai mare exactitate, daca e cu putinţă colecţionarii să fie toţi fisiologi, iar colecţiile lor fonografi. De alt-fel, nu-i tocmai înţelept a se înclina prea mult spre această severitate. Pentru un singur *e*, unde nu-i este locul, sîntem de părere că nu trebue osîndită întreaga colecţie. Cu slaba pregătire a colecţionarilor noştri, e greu a se cere de la dînşii a prinde toate fineţile fonetice, pe cari lautofiziologii mult mai greu le-ar prinde cu aparatele'n mînă. *Pentru*

www.dacoromanica.ro

noi creaţiunile populare, afară de însemnătate limbistică mai au şi pe aceea de monumente literare.

Aceasta şi pentru îndreptarea oare căror greşeli pe cari filologii le vor întîlni, şi le vor întîlni în unele casuri chiar în colecţiile tipărite aici. (E vorba de colecţiile periodice ale ministerului de instrucţie) Unde se pot face îndreptări, nu ne îndoim că redacţia se va grăbi ale îndrepta, cum obişnuesc însuşi colecţionarii pentru lămuriri, ori cum voesc părerile oamenilor cunoscatori ai dialectelor respective. Cu slaba pregătire a multora din colecţionarii noştri, firesc e, a nu ne putea aştepta de la ei la multă acurateţă şi exactitate.

Cînd prin publicarea programelor se pregătesc noi colecţionari şi fac cunoştinţă cu metodele, cînd li se arată cum şi cum se adune, atunci avem dreptate să fim şi noi mai severi.

Dacă folclorul nostru, pînă acum n'a fost urmărit cu datorita devotare, pricina e anume că nu s'a dat colecţionarilor mai întinse şi mai clare programe în mînă. Buna voinţă nu le-a lipsit şi tot d'auna cînd au fost întrebaţi pentru ceva mai greu, ei au răspuns la chestii cu o lăudabilă punctualitate. *Racovski* [1]), cel dintîi a dat o programă în această privinţă. E cunoscut cu cîtă rîvnă, s'au pus, pe vremea sa, cele mai inligente puteri, să împlinească acel program. Toţi bătrînii noştri colecţionari sînt elevii lui Racovski. După el s'au condus în cercetările lor [2]). Al doilea program publică d-l Drinoff, (sub pseudonimul Bojcoff) în ziarul «Pravo» (1869) [3]) asemenea şi în «Letostrui» (1870) şi amîndouă aceste programe merită şi azi a fi cetite. Afară de aceasta mai găsim fragmente de programe prin diferite reviste şi cărţi.

1) Показалецъ pag 1—27.

2) In 1858 imi căzu în mînă Показалецъ a lui S. Racovski, şi l-am citit de mai multe ori cu extas. Atunci mi-a venit mie în minet că toate acele vechi obiceiuri, cari pe vremea aia încă nu se învechise de tot, erau pentru noi o nepreţuită comoară Incepui atunci să le observ mai de aproape, să le cercetez mai cu atenţie... (Dintr'o scrisoare a lui I. R. Blescoff către Minist. Instr. publice 17 Mart. 1881)

3 Право Nrul 32 şi 33; Лѣтоструй, pag. 126—131. Scrisoarea către cititorii bulgari. A) Pravilă pentru colecţionarea cîntecelor şi poveştilor. B Pravilă pentru copierea manuscriselor vechi bulgăreşti.

www.dacoromanica.ro

Cele mai multe din aceste programe, din nenorocire, au două cusururi: întîi, nu cuprind sistematic, întreaga ramură a literaturei populare, şi al doilea, nu-s precise în expunere. Acest din urmă cusur, mai ales în programele scurte, nu se poate evita cu desăvîrşire, totuşi n'ar fi trebuit lăsat să nimicească rezultatele aşteptate. Questiunea e, care e forma cea mai potrivită pentru descoperirea ori presentarea anumitelor materialuri folclorice; şi bine fac programiştii noştri de expun programele lor în sensul de questionar, dar a pune questiunile fără nici o explicare, însemnează a da loc la răspunsuri nedrepte şi necomplecte. De aceea, ar fi fost de dorit, ca întrebările să fie clarificate prin scurte exemple, iar însemnătatea fie-cărei împărţiri deosebite a materialului, să fie expusă cît se poate mai clar şi mai hotărîtor. Racovski pînă la un punct a isbutit să motiveze programele sale.

Din nenorocire însă şi aici i-s'au amestecat vestitele *idées fixes*, aşa că explicaţiunile sale în loc să îndrumeze pe colecţionar mai rău îl zăpăceşte. In privinţa acestui defect să ne fie îngăduit ca în paginile următoare să complectăm unele din programele date pînă acum la noi, în partea lor cea slabă.

Pentru noi, nu e nemerit să repetăm ceea ce aŭ spus predecesorii noştri şi nici să propunem questionare generale; sîntem convinşi că se vor săvîrşi cu atîta succes, cum s'ar săvîrşi de către o comisiune compusă din specialişti pentru fie-care ramură a ştiinţii. Nu sîntem în deajuns enciclopedist, pentru a cuprinde întregul cîmp nemărginit al folclorului nostru. Aici scopul va fi atins mult mai repede şi mai bine, dacă se însărcinează de pildă cu alcătuirea questionarului asupra medicinii populare, vre-un doctor ori naturalist, cu acela al dreptuluî vre-un jurist, cu statistica şi economia—pe un altul specialist în aceste ramuri de ştiinţă şi aşa mai departe. Sîntem desăvîrşit convinşi, că Ministerul n'o să întîrzie a însărcina un grup de specialişti, ca să se poată mai repede alcătui programe complecte, ale tipări în cărţi separate şi ale împrăştia prin ţară. [1]) Aici noi

1) Expediţia lui Ciubinski în Rusia sud vestică, datoreşte în mare parte isbinda sa «Programelor» date de secţia sud-vestică a societaţii geografice imperiale ruseşti (în felul questionarelor). Pentru Etnografia

www.dacoromanica.ro

nu căutăm a deştepta un interes mai viu asupra colecţionării materialurilor etnografice în general, fără o specializare complectă şi o sistematică explorare a fie-cărei ramuri.

Inainte de toate, cîte-va cuvinte asupra *însemnătăţii folclorului bulgar* în general, sub care vorbă noi vom înţelege, de acord cu însemnarea sa literară din *folk*-popor şi *lore*-ştiinţa, numai ceea-ce *ştie* sau crede poporul asupra sa însăşi, asupra aproapelui său sau asupra naturei, ce-l încojoară.

Această ştire (cunoştinţă) e ştiinţa sa, ştiinţa spiritului simplu. Poporul, îşi are propria sa medicină, propriul său drept, filosofia sa şi aşa mai încolo. In ştiinţele naturale, aceste cunoştinţe stau ca alhimia, faţă cu chimia, ca astrologia faţă cu astronomia, dar ele au mare însemnătate pentru noi, pentru-că ne dă putinţă să adîncim sufletul poporului, să facem cunoştinţă cu ideile şi închipuirile ce-l pun în mişcare, cu concepţiile ce şi-le-a format, moştenit ori împrumutat şi cu modul cum ele au evoluat în cunoştinţa sa: cum s'au schimbat, ce formă proprie au luat pentru desvelirea concepţiilor celorlalte popoare etc. Pentru ca să putem şti în ce direcţie s'a desvoltat poporul şi ca să putem determina de mai 'nainte calea desvoltării sale viitoare, trebue să ţinem samă de toate relaţiunile sale[1])

---

generală — de societatea geografică: Pentru credinţi şi superstiţii de Efimenes; pentru limbă de Novitki, pentru statistică şi economie — de N. I. Ziber; pentru dreptul consuetudinal de Ciubinski. Toate aceste programe au fost tipărite de mai înainte, în ziarele gubernamentele în cele trei părţi sud-vestice şi în eparhiile gubernămîntului Kameneţ-Podolsc. Independent de aceasta, 500 de exemplare deosebite s'au trimes diferitelor persoane.

1] Aici e locul să stabilim mai clar punctul de vedere din care noi privim o altă questiune care e strîns legată cu desvoltarea societăţilor folclorice, anume questiunea · *Folclorul e o ştiinţă?* Asupra acestei questiuni, există deja destul de multe păreri, Vezi G. L. Gomme, care mai intîi a deschis questiunea în «The Folk Lore journal» tom. II. p. IX pag. 285. De acelaş tom. III p. I (Ianuar şi Martie 1885.) The science of Folk-Lore; de Charlotte S. Burne, Antonio Machado Alvarez şi Sidney Hartland în tom. III. p. II. 97-103, 103-115, 115-121; tot de Ch. Burne în tom. III. p. III. (Iulie-Septembrie 1885] 267-269. De căpitan R. C. Temple tom IV. p. III. (Iulie-Septemb 1886,194-212 şi mai departe) Curentul de a se da folclorului deplină neatîrnare, e mai ales puternic în Anglia unde

www.dacoromanica.ro

După o așa de lungă desvoltare, vădit e, că ori-ce bulgar mai inteligent, poate cu succes să lucreze pentru împlinirea ei. Mari și mici, fără deosebire de sex și meșteșug, învățători, popi, studenți, inspectori, doctori urmăritori, judecătorii, filosofi, naturaliști, artiști etc., fie-care după specialitatea sa, după pregătirea sa, poate să descrie ori să studieze poporul. Noi o să ne mărginim aici, numai asupra categoriilor citate mai sus.

Totuși, asupra fie-cărei împărțiri a materialului, o să vorbim mai pe larg și despre însemnătatea lor, o să atragem atenția cetitorilor asupra foloaselor ce putem trage din studiul folclorului nostru, pentru știință în general și în particular pentru noi.

---

discuțiile sînt încă în aprindere. De alt-fel noi nu vedem să se fi realisat din cale afară mult, pentru consolidarea «științii» folclor, în privința determinării locului, ce dînsa ocupă (sau mai bine-zis vrea să ocupe) printre celelalte științi și asupra folosului ființărei sale neatîrnate (Vezi de pildă: Folk-Lore inrelation to psychology de Iohn Fenton, F. L. Journal t. I. p. VIII 1883. 258-266. Folk-Lore as the complement of culture de I. S. Stuart-Glennie în aceeași revistă t. IV p. III 1886. 213-221 The philosophy of Folk-tales, t. IV p. I de S. Stanislas Wake, 63-75 etc.)

Pe continent, aceste abstracte questiuni sînt mult mai puțin discutate și de aceea mai stăruitor se studiază materialul. Așa că cercetările se pot urmări, și se urmăresc chiar neatîrnat de questiunea: folclorul e sau nu o știință aparte, și avînd în vedere marile contraziceri ce există între principalele puncte ale acestei științi, noi găsim abținerea celor mai mulți folcloriști europeni, cu desăvîrșire îndreptățită. Părerea noastră personală e, că nu-i de loc trebuință, de a se înființa o știință aparte, neatîrnată «folcloru]»; de aceea am și lăsat aceste nume numai cu însemnarea de cunoștință, știința poporului iar nu și de cercetarea sistematică a acestei științi, care dintr'o parte e subiectul Istoriii literaturii și din altă a Etnologiii al Psychologiii popoarelor, istoria naturală și culturală a unui popor. Tot ce intră în margenile folclorului, se poate împărți deci în două grupe deosebite

I. Subiecte ale Istorii Literare

Povești, masale, anecdote, cîntece, balade și cele de asemenea natură; cîntece de (ris, glume) cîntece de copii, și descîntece, mistere (reprezentații dramatice populare) cimilituri, formule, păcălituri etc.

II. Subiecte ale etnologiii și psychologiii popoarelor

1. Superstiții populare.
   a. Închipuirea asupra sufletului;
   b. asupra morților,

www.dacoromanica.ro

Pentru ştiinţă în general, folclorul nostru presintă o însemnătate deosebită, pentru-că studiul său o să înlesnească mult deslegarea cîtor-va questiuni, cari agită actualmente pe savanţii Europei, questiuni, strîns legate cu teoriile asupra originii literaturii populare, asupra cărora am vorbit pe larg mai sus. Această însemnătate provine mai mult din situaţia geografică a părţilor locuite de poporul nostru, din învecinarea sa cu unul din întîile state culturale, a cărei înrîurire asupra vecinilor săi fu preponditoare şi din rolul pe care poporul bulgar l a jucat într'o anumită vreme, ca mijlocitor între apus şi răsărit, ca sămănător al culturei printre ceilalţi slavi, şi pînă la un punct ca reformator al credinţelor religioase la oare-care popoare ale Europei occidentale. După Benfey, cea mai mare parte a popoarelor civilizate, au primit subiectele din India pe două căi: una care trece prin Persia şi Arabia[1]) şi alta prin Mongolia

---

c asupra fiinţelor supranaturale.
d Mijloace de păzire în potriva influenţelor rele.
2. *Credinţi.*
3. *Tradiţii* (legate cu superstiţiile populare)
a în viaţa familiară.
b. în viaţa socială.
c asupra convenţiunilor materiale ale vieţei.
4 Documente limbistice,
a lexiconale,
b. sentenţionale (proverbii şi frase)
c. asupra culturii materiale.
d. asupra celei spirituale.

Această clasificaţie, pe care noi o datorim lui L. Katon coprinde, după noi, desăvîrşit ramura ştiinţii folclorice. Elemente pentru construirea ei lipsesc. Cu toate acestea, noi putem subînţelege prin folclor, în vre-un caz oare-care, şi cercetarea ştiinţifică a materialului folcloric, pentru ca să nu fim nevoiţi a invoca mereu ştiinţele, prin care se împarte aceasta cercetare

1] Vestită colecţie arabă «1001 de nopţi» după Fihrist (Istoria literaturei arabe scrisă în X veac) e tradusă, ca şi multe alte colecţii, din limba persană. (Vezi prefaţa lui Hammer la traducerea nemţească a 1001 de nopţi de M G. Weil Dar, însuşi Perşii au luat cea mai mare parte din poveştile şi nuvelile lor din India) Încă în VI veac Hazru Anuşirvan, din neamul Sasanizilor, a încercat să traducă din vestita colecţie sanscrită Panciatantra» în limba oficială de pe-atunci (Peelevi). Tot asta a fost tradusă în limba arabă sub titlul «*Kalila ve Dimna*» care există şi pînă

www.dacoromanica.ro

Prin neîncetatele legături ale Bisantiului cu Persia şi Arabia, împreună cu mărfurile materiale şi proprietăţile intelectuale s'au îndrumat spre Bosfor şi Dunărea. Inrîurirea lor asupra culturii bisantine şi asupra anumitelor ramuri ale literaturii bisantine, şi pe lîngă asta şi asupra culturii statelor vecine, n'a putut să nu fie sensibilă.

Despre noi, aşteptăm din studiul folclorului nostru, limbei populare, creaţiunilor, obiceiurilor şi în general a vieţei populare, o *regeneraţie a literaturii noastre culte*, care n'o să producă nimic original, cîtă vreme literatorii noştri se mulţumesc cu rolul de imitatori papagalici, şi se adapă numai din isvoare străine. Pentru consolidarea tinerei noastre literaturi trebue să servéscă *literatura populară* sub care nume înţelegem ca şi A. Krec tot ce intră în categoria creaţiunilor populare, spre a se deosebi de cele cărturare. (Vezi *Einleitung in die Slav. Literaturgeschichte.*)

Istoria Generală a Literaturii, ne arată că literaturile europene, n'au înflorit de cît atunci cînd scriitori geniali, s'au adăpat din fîntîna populară. N'are de cît să ne servească drept pildă, desvoltarea literaturii ruseşti de la *Puşkin* în (coa).

Impătimita dragoste a întemeetorului literaturii ruseşti, pentru modestele creaţiuni ale musei populare, e cunoscută. Cine mai cunoaşte versurile sale «Зимній Вечеръ» (Sară de iarnă)? Cu cîtă gingăşie, cu cîtă iubire fiiască, vorbeşte el de doica lui, care-i spunea poveşti! «Ce frumoase-s poveştile astea» esclamă el într'o scrisoare către fratele său. Cu aceste poveşti chiar, el nădăjduea să desăvîrşească lipsurile educaţiunii sale. «Sara, ascult poveşti şi prin asta îmi preînplinesc educaţiunea».

---

azi. Asupra soartei sale în Europa, vezi «Pancıatranta» de Benfey O alta cunoscută colecţie persană «Tuti-Name» e tradusă asemenea din colecţia indiană «Suca-Saptati» (70 de poveşti ale papagalului).

Pe calea a doua, Kalmucilor, care posedă literatura lor, s'a propovedurt *Vetalapancia-vinsate* (25 poveşti ale unui Vetala) tradusă în mongoleşte sub titlul de *Sidhi Kiur* (aici chiar vorba sidhi, e sanscrită, şi simhasana-dvatrinsati) 32 poveşti ale tronului, în care găsim o imitatie în istoria lui Argi-Borgi Han tradusă de Zulg

Respîndirea acestor poveşti indiane, o atribue Benfey mai mult Budiştilor şi misionarilor lor, cari au ajuns departe cu călătoriile lor.

www.dacoromanica.ro

«Cît mi-e de jale că doica mea era nemţoaică şi nu rusoaică. Eu nu am auzit poveşti populare; *în ele, se găseşte într'adevăr mai multă poesie de cît în toată literatura franceză*». (Vezi operile lui Lermontoff, adunate de S. S. Dudişkinim, Sanpetersburg 1863. vol. II., pag. III.

Jukovski, la bătrîneţe cugeta, să se dedea exclusiv numai la o singură îndeletnicire: să traducă poveşti din felurite limbi.

Gogol autorul operei «Вечера на хуторѣ близъ Диканчки» al «Мертвыя Души» şi altele, în care respiră viaţa curat rusească, el însuşi aduna şi învăţa cîntecele populare.

Intr'o scrisoare către Maximovici din 9 Noembrie 1883, eată cum se exprimă el asupra cîntecelor populare: «Mult m'am «fost bucurat auzind de adunarea bogată a cîntecelor lui Ho«dakovski. Cît aş fi dorit acum să fiu cu voi, şi să le cetim împreună sub tremurăturile lumînării, între păreţii căptuşiţi «de cărţi, cu aceeaşi sete cu care evreii îşi socotesc paralele. «*Bucuria mea, viaţa mea, sînt cântecele populare. Ah! cît le «iubesc eu!* Ce sunt hrisoavele moarte, pe lîngă aceste docu«mente vii![1]). Eu însumi am primit multe cîntece noi, şi cît «de frumoase sînt unele din ele!.. O să vi le copiez şi vouă... «numai nu tocmai aşa de grabă, căci ele-s multe. Vă rog, fa«ceţi bunătatea şi-mi copieţi toate cîntecele, ce se găsesc la «voi, afară de acele tipărite şi pe care vi le-am arătat. Eu nu pot trăi fără cîntece. Cînd nu le am, voi nu ştiţi, ce trudă-mi «pricinuesc» (Vezi: Записки юго-западнаго отдѣла императорскаго русскаго географическаго общества за 1873 г. I tom. pag. 68—78).

Unde era aşa ceva în epoca dinaintea lui Puşkin, în aceea a lui Batiuşcoff or Gnedici — ca să nu mai vorbim de Lomonosoff, Derjavin şi cîntăreţii de odae? Tretiacovski şi Sumarocoff, priviau foarte dispreţuitor tot ce era popular; pentru dînşii istoria Rusii din 'naintea lui Petru cel Mare, nu fiinţa. Cîntecele populare sunt «josnice» (подли), poporul firește, de asemenea. (de alt-fel cu această denumire, sărmanul norod, a fost încoronat şi în documentele oficiale).

1 Gogol pe vremea aceea începuse să scrie istoria Ucrainei, dar nu putu s'o sîrşească Rodul acelei cercetări fu Taras-Bulba.

www.dacoromanica.ro

Cînd Puşkin, edita vestita sa poemă Русланъ и Людмила, scrisă sub impresiunea unui tablou popular, cîţi colportori ruşi, pe la noi chiar, nu vindeau împreună cu alte cărţi, criticele ruseşti, asupra operei lui Puşkin. «E cu putinţă ca un om luminat, sau ori cît de puţin învăţat, să aibă răbdarea de a i-se ceti o poemă scrisă în felul acelei a lui Puşkin?» strigă un critic în ziarul «Европы» (1820 No. 11). Aceasta ar fi, adaogă el «ca şi cum într'o adunare nobilă din Moscova, ar veni un musafir ţăran, cu căciulă de oae, cu zăbun şi cu ciubote ţărăneşti şi ar striga cu glas tare: bun noroc, măi flăcăi...

O aşa puternică şi bine-făcătoare înrîurire, a exercitat poezia populară mult mai înainte, în literatura nemţească, mai puţin însă, precum şi ale literaturii europene.

E cunoscută pasiunea romanticilor nemţi pentru tot ce e popular. Principiile sociale şi estetice ale fraţilor Schlegel, Tuka, Brenton şi tovarăşilor lor nu-s în realitate cu desăvârşire originale, (îs înjghebate mai mult sub înrîurirea ideilor ruseşti asupra poporului şi civilizaţiei) dar aplicarea practică a acestei idei pe cîmpul literar e meritul lor incontestabil. Poporul şi trecutul acesta sînt idealele lor. Şi pentru ei, veacul de aur al omenirei zace la începutul existenţii sale, iar nu în viitor, cum se poate acum afirma după noile cercetări. Sălbatecul la dînşii se bucură de aceeaşi stimă ca şi Rousseau. Cine vrea să cunoască omul, să nu-l caute în oraş, sub vălul civilisaţiei corupte, ci în natură, acolo unde cultura n'a isbutit să-l acopere cu desăvîrşire. De aceea cine vrea să asculte poesia naturală, trebue ca poporul să i-o cînte Poesia artistică, nu-i nimic pe lîngă cea populară. Spre aceste convingeri, trebueau romaticii să fixeze puternic atenţiunea asupra tuturor felurilor de creaţiuni populare, asupra vieţii populare în general. Şi întradevăr, poate-că romantismul a avut una şi aceeaşi bine-făcătoare urmare, a atras atenţiunea societăţii asupra tradiţiilor şi vieţii populare, încărcîndu-se ale realcătui artistic. Această din urmă consideraţie, ne arată intrarea romantismului în noul realism.

Gustul poesiii populare, a apărut chiar în Germania şi îna-

www.dacoromanica.ro

inte de romantici[1]). Dintre clasicii nemţi Herder şi Goethe sînt adoratori înpătimiţi ai poesiii populare. Herder, încă în Honigsberg, Riga şi Strasburg, a început să adune cele mai vechi cîntece populare ale tuturor popoarelor, cari mai pe urmă au fost tipărite sub titlul de «Volkslieder» (cîntece populare) Lipisca, Vaigand 1778 şi 1779, anonim. Al doilea titlu al acelei colecţii, mai cunoscut şi mai general: «Stimmen der Volker în Liedern» nu-i de însuşi Herder, ci de istoricul elveţian Iohannes von Muller, marele entusiast al anticităţei germane. Osiana lui Maneferson («Uber Ossian und die Lieder altei Volker în cartea sa «Von deutchei Art und Kunst 1773) şi colecţia episcopului Persi «Reliques of ancient Englisch poetry» (1765) au avut mare înrîurire asupra lui Herder, ba şi acea vestită falşificare literară, tot aşa şi ciudatele balade scotice din «Reliques» care şi astă-zi uimesc lumea şi pentru care Ben-Jonson, a spus că ar da toate operile sale, numai să poată alcătui un asemenea cîntec, au făcut furori în Europa pînă la sfîrşitul veacului trecut, dar mai ales mare fu succesul

1) In general, nu trebue să se crează că înaintea lor, nimeni nu s'a gândit in Europa la cîntecele populare. Scepticul francez Montaigne, înca în XVI veac se inspiră din poezia populară a sălbatecilor americani şi a tradus chiar în ale sale «Essays» două cîntece ca pildă curioase că şi Montaigne urăşte, ca şi Rousseau, corupta cultură. După el, oameni cinstiţi nu se pot găsi de cît printre săteni. Însuşi termenul «poesia populară» care acum e general întrebuinţat, e a lui Montaigne. «*La poesie populaire e purement naturelle*». Dar părerea acestui filosof asupra însemnătăţii şi frumuseţii cîntecelor populare n'a găsit resunet pe vremea aceea, iar clasicismul le nesocoteşte cu desăvîrşire. Din clasicii francezi, abia Molière e mai popular. Pe ici pe colo, se mai găsesc note asupra poesiii populare — în special asupra poesiii populare a sălbaticilor şi în oare-cari descrieri de călători nemţeşti şi englezeşti, când-va, s'aŭ fost scris chiar şi melodii După cântecele populare americane, s'a atras atenţiunea asupra unor verificatori literari în XVII veac (Daniel Marhof părintele Istoriei literaturei nemţeşti, Iv. Schefer şi alţii). Hagedorn şi Haler se ocupă chiar cu questiunea: cum poate poetul să înveţe din poesia populară; dar interesant e că abia ei, cei întâi, se întreabă. Au oare şi Nemţii poezie populară? De atunci, atenţia celor mai mulţi a fost îndreptată pe de o parte asupra poesiii sălbatecilor, pe de alta asupra baladelor sălbatece ale Anglicanilor, care pe vremea aceea începuse deja a fi vestite.

www.dacoromanica.ro

lor în Germania, unde de la Lesing încoa acel Luther literar cum îl numeşte Belinski, începu o adevărată reacţiune în potriva literaturii francese. Ossian şi Sheakespeare, erau aproape pe acelaş rînd ca modele şi ideale în locul pseudo-clasicilor. Lupta lui Gotehed cu Bodmer, a Leipzigenilor cu Sveiţarii, se sfîrşi cu emanciparea spiritului german de sub protectionismul frances şi triumful naţionalităţii în literatură. Numele de Herder e strîns legat cu această desvoltare a literaturii nemţeşti şi imensă e înrîurirea ideilor sale asupra criticei şi poesiii nemţeşti din vremile mai noi. «Natur poesie» fireasca, naturala poezie, pe care Herder o opunea celei meşteşugite «Kunstpoesie», ajunsese idealul unei întregi şcoli, aşa zisei *Hainbund*, ai cărei representanţi, Claudius, Hotty, fraţii Stolberg Voss şi mai ales Gottfried August Burger[1]), n'au avut de cît o singură dorinţă: să devină poeţi *populari*, în sensul poeţilor populari anonimi, autorii miilor de balade şi cîntece de dragoste, din cari ei se inspirau precum s'au inspirat mai tîrziu Puşkin, Gogol şi Lermontoff.

Acel entusiasm pentru poesia populară a produs şi pe cel mai mare poet german Goethe. Autorul lui Faust, încă din Strasburg, îndemnat de Herder, a început să adune cîntece alsaciene, şi pînă la sfîrşitul vieţii sale, a păstrat un viu interes pentru poesiă nu numai a poporului său, dar a tuturor fără deosebire mai ales a Sîrbilor. Comentariele sale asupra feluritelor colecţii de cîntece populară scrise în diferite vremuri (1822 în «Auswertige Literatur und Poesie», 1823 asupra «Spanische Romanzen» 1824 asupra cîntecelor populare sîrbeşti, 1825 asupra «Dainos oder litanische Volkslieder» editate de L. I. Rhesa; 1826, 1827, 1828) respiră unul şi acelaşi extaz. E ştiut cît de mult a înrîurit poezia populară asupra formării geniului lui Goethe, de la început şi pînă la sfîrşit Lirica lui Goethe imitează pînă într'atîta tonul popular, în cît

1) Vezi extasul cu care Burger vorbeşte despre poesia populara in «Deutches Museum», din Ianuar 1774. (Vezi asemenea şi Burgers Sämmtliche Werke, editate de Reinhard, Vol. I. 1824.) Sub pseudonimul Daniel Wunderlich. Vezi şi răspunsurile la întîia şi a doua ediţie a versurilor sale.

www.dacoromanica.ro

cetindu-le omul se întreabă, fără voe, unde începe poesia artistică şi unde cea firească, unde *Natur* şi unde *Kunstpoesie*? De aceea şi Goethe, e, în adevăratul înţeles al cuvîntului, un poet popular. Idealul lui Hainbund, e cu desăvîrşire atins prin poesiile lui Goethe.

Dintre scriitorii engleji, Walter Skott, părintele realismului european, a editat singur o colecţie a sa de cîntece populare scotice. Şi aici e curios a se observa, legătura între realism şi viul interes pentru popor. Romantismul francez, în faţa înverşunatei sale lupte cu clasicismul, şi apărarea doctrinelor sale, nu prea a avut multă vreme să se ocupe cu poesia poporului, dar nu trebue să uităm că literatura franceză din veacul de mijloc şi cea dinaintea clasicismului, din care mai ales s'au inspirat romanticii, respiră acelaşi duh care se întâlneşte în cîntecele populare.

N'avem a vorbi mult asupra *foloaselor* ce putem trage, din studiul poporului în relaţiunile sale orale. Ele sunt evidente. Trebuinţa unui dicţionar al limbei bulgare în toate ale sale dialecte, se face din zi în zi mai neapărată. Fără dînsul, multă vreme, limba noastră literară o să samene unei cergi de cîrpe. Trebue să ne gîndim şi la o mai complectă gramatică.

Dar dicţionarele şi gramaticele nu se bat cu ciocanul, ci se făuresc dintr'un material gata şi complect, adunat din gura poporului. Din ziarele lui Bogoroff, ca «Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika» sau chiar ca «Малорусско Нѣмѣцкій словарь» de Evghenia Jelehovski (să nu mai vorbim de Dali, Karaţici, Jungman sau Linde) nici o dată n'o să poată eşi ceva.

Incercările de pînă acum, pentru alcătuirea unui complect dicţionar bulgăresc, ori n'au isbutit, or şoareci l-au mîncat de la întaele file N. Gherof şi P. R. Slaveicoff, o să ne onoreze cu dicţionarele lor, ori trebue iar să aşteptăm de la străini.

Noi, slavinii, suntem cam deprinşi la de-a gata. Cea dintîi gramatică rusească a fost întocmită de un englez,[1]) iar cea dintîi gramatică bulgărească de un sîrb[2]). Trebue să aşteptăm şi

1) Ludolf (Oxford 1696) Vedi Вѣстникъ Европы 1807 No. 16.
2 V. St Karaţici Додатак. Поговор. pag 48—54.

www.dacoromanica.ro

dicţionar de la străini? Dar din nenorocire cu Duvernois[1]) ne înşelăm. Dicţionarul său e plin de greşeli şi pentru bulgari mai că nu are nici o însemnătate. Intr'adevăr celebrul filolog, a urmat părerea lui Bezsonoff[2]) care încă în 1885 s'a bucurat că cu micul slovar adăogat la colecţia sa—pe urmă din glosarul Gramaticiei luĭ Ţancoff, şi altele de acest soiu, o să se poată scoate un dicţionar al limbeĭ bulgare.

Astăzi, noi suntem mai pretenţioşi şi trebue să fim mai severi de cât Duvernois. Dicţionarul bulgar işi aşteaptă încă un Vuk al său. O să vedem când o să se ivească. Că un dicţionar al nostru, o să ajute şi la luminarea chestiii originii noastre, nici nu mai rămâne îndoeală.[3]) Pe urmă, învăţaţii indeletnicindu-se cu origina şi documentele noastre istorice, au să găsească oare-care rânduială, in acel haos de ipotese ce şi-au format asupra noastră şi asupra limbei noastre de un veac incoace. Fireşte, in multe cazuri nu învăţaţii sînt vinovaţii. Aici, noi trebue să ne luăm mai mult răspunderea Cu fapte indoelnice şi inducţii, nu pot fi totdeauna drepţi. Să luăm numai o pildă. E o mică chestie de filologie, care de ani se discută şi nu se poate deslega, pentru că nu avem adunate în deajuns dovezi. E vorba de origina glasurilor nasale (rhinesnnes) a unor dialecte. Sînt mulţi, cari incă nu cred că prin oarecari locuri din Macedonia vechile sunete bulgăreşti ѫ şi ѧ se pronunţă ca *on* şi *en*, cu toate că acest fapt a fost notat incă din 1848 de către profesorul I. Grigorovici şi intărit apoi şi de alţi căti-va oameni de-ai noştri. Pe ici pe colo, prin oarecari reviste şi până acum se intâlnesc oare-cari pilde din pronunţia lor. Ilaveicoff, Drinoff, Ofeicoff au dat, bine-voitor, mare atenţie acestei chestiuni, dar n'au explorat-o cum se cade; de ea atărnă, existenţa mult mai veche a celebrei teorii

1) Словарь болгарскаго языка. По памятникамъ народной словесности и произведе ніямъ новѣйшей печати. Москва. Fascicula I, 1885.

2) Cîntece Populare. Introducerea.

3) Incă din 1771 Sletzer (vedĭ Nordésche Geschichte pag. 334) a atras atenţia savanţilor europeni că e nevoe de o gramatică şi un dicţionar bulgăresc.

www.dacoromanica.ro

panone a profesorului Micloşici şi definitiva recunoaştere a Macedoniii ca patria literaturii bisericeşti slave. Asemenea chestii, cari aşteaptă de la noi lumină sînt o mulţime.

Cercetările folclorice, pentru noi au şi o insemnătate *politică*. Ele sînt aproape singurile mijloace pentru determinarea hotarelor etnografice ale diferitelor popoare bulgăreşti.[1]) Toţi acei cari s'au ocupat, conştiincios sau cu precugetare, cu stabilirea naţionalităţii Macedonienilor, s'au basat pe limba lor,

1) In general folclor şi politică nu-s ramuri străine una de alta. Cunoştinţa că aproape toate popoarele posed aceleaşi tradiţiuni asemănătoare, că se apropie prin obiceiuri, moravuri, credinţi, prin concepţiile asupra naturei şi a vieţei, această cunoştinţă zic, n'a putut să nu influreească şi asupra părerilor politice ale folcloriştilor, cari într'adevăr numără printre ei pe cei mai aprinşi propovedutori ai frăţii şi dragostei intre popoare şi in acelaş timp intre apărătorii drepturilor populare in potriva tuturor tiranilor şi usurpatorilor.

Când in 1884 cancelarul de fer Bismark a vrut să cuprindă insulele Caroline cari aparţin Ispaniii, in sfera politicii sale coloniale, cei mai cunoscuţi folclorişti spanioli Antonio Maciado şi Alvarez, Alexandro Gnoviciot şi Liewa, Antonio Sendras şi Buriu, au lansat un manifest «către folcloriştii tuturor naţiunilor (á las lolklovistas de todas las naciones) care trebue să împrăştie dragoste şi frăţie între toate popoarele (que procurau el amor y la fraternidad entre todas las razas) in care manifest ii îndatorează de a protesta împreună cu ei in potriva uzurpatoarei politici nemţeşti şi in acelaş timp să adune ajutoare pentru construirea şi inarmarea unei corăbii internaţionale de războiu, care să poarte numele «Iberia» şi să servească de bază unei mari armate, apăratoarea slabilor şi nedreptăţiţilor in contra obijduitoarelor şi neinfrinatelor apucături «de los despotas y ambiciosas de la tierra».

Nu ştim dacă această proclamaţie a avut vre-o urmare, dar ori-cum aceasta e curios şi important ca un semn al vremii şi ca dovadă de legatură intre folclor şi politică. Cu acest prilej merită să notăm, că societăţile folclorice in Spania, 'sînt socotite prin cercurile conservatoare, ca cluburi liberale şi nu în totdeauna sînt privite cu ochi buni.

Ca pildă unei paşnice manifestaţii a năzuinţilor frăţeşti, pe care le urmareşte folclorul, merită să fie cetită cartea lui Angelo Dalmedieo. *Della fratellanza dei popoli nelle tradizioni comuni* Veneţia 1881 L'uomo devve fare al morale, cióché il telegrafo elettrico e il vapore fanno al materiale, devve avvicinari ipopoli, cooperando per tal modo, *a che si riconoscano fratelli e si riamino* Nel comporre con interno compiacimento e nel publicare questo liloro, io non ebbi e non ho che questo scopo (Introducere).

www.dacoromanica.ro

moravurilor lor, obiceiurile, imbrăcămintea şi literatura populară. Fireşte că această determinare o să atărne de concepţiile cercetatorului asupra naţionalităţilor şi cunoştinţele sale speciale in filologie. Numai e vorba de acei ridiculi quasi-etnografi de calupul lui Gopcevici, care cu contract s'au indatorit să urmărească: oare macedonienii sînt vechi-Sărbi ori Bulgari? 1) Nu merită să'şi facă omul inimă rea de dînşii, dar sînt oameni cu o mai ştiinţifică pregătire, care săvîrşesc aceleaşi greşeli, ca şi Gopcevivi şi asta merită compătimire. Din aceştia, mai serioşi oameni, este şi consulul rus Iastreboff. Bun culegător, prescrie exact, zelos, dar om cu strimte concepţii etnografice. O singură şi neinsemnată sărbătoare, pe care o serbează, cum insuşi Iastreboff observă şi Arnăuţii şi Bulgarii şi Romînii, l-a făcut să recunoască pe macedoneni drept sîrbi. Jumătate din cîntecele colecţiii sale sînt curat bulgăreşti şi ar putea să formeze o colecţie bulgărească aparte, foarte frumoasă, care să poată fi preţuită fără să se atingă intregul, dar această operaţie, firesţe, nimeni n'o poate cere de la insuşi Iastreboff, una pentru că respectabilul etnograf nu-i filolog şi al doilea pentru că nu nutreşte vederi mai liberale, relative la insemnătatea materialurilor etnografice. De ar fi simţit relativa insemnătate a dovezilor sale, dacă s'ar fi pătruns de ideea că intr'o asemenea populaţie amestecată, ca aceia a Peninsulei-Balcanice, nu a fost posibil să nu se facă imprumutări in ramura etnografii din cutare ori din cutare parte, şi de ar fi ştiut cât e de greu să se hotărască natura acestor imprumutări, atunci şi incheerile lui Iastreboff, ar fi fost mai masurate. Dar in deobşte, aceasta e greşala tuturor acelora, care pe temeiul numai a unui obiceiu, a 5—6 cuvinte şi a 2—3 cântece clădesc teorii. Nu ne putem plânge că n'am avut o cantitate indestulătoare, ale noastre şi străine;

1) Vezi: Petermann's geographische Mittheilungen 35. Tom. 1889 «Die ethnografischen Verhaltnisse Makedoniens und Altserbiens» Pag 57—68. Acelaşi Gopcevici avu intenţia de a scoate în scurtă vreme o operă «capitală» şi «sensaţională» asupra vechei-Sîrbii şi Macedonia sul titlul de: «Alt-Serbien und Makedonien» (Când Dumnezeu vrea să pedepsească pe om îi ia mai intâi mintea).

www.dacoromanica.ro

dar dacă popoarele Peninsulei Balcanice, au a se teme de ceva, e anume de asemene incăpăţinaţi-teoreticiani, care săvărşesc mult mai multe pacosti de cât ei insuşi işi pot inchipui. Rolul etnografului nu-i aşa de uşor acolo, unde elementele etnografice n'au avut vremea şi pacea de a se afirma. Este ţară să fi suferit mai mari schimbări in starea ei etnografică şi mai nenorocite catastrofe, in istoria ţărilor dintre Adriatică şi Marea-Neagră? Ce amestecătură de populaţie! Traco-Iliri, Grecii Celţi, Rimleani, Goţi etc. *Ar trebui să fie societăţi franţuzeşti şi italieneşti (in fie-care capitală de judeţ câte una) care să'şi propue ca singur rol studiarea poporului in toate manifestaţiunile sale.* Aceste societăţi, se pot numi *societăţi pentru studiarea poporului* pentru a se inlătura termenul străin; membrii săi se pot recruta din cele mai felurite condiţiuni. Cu cât mai multe specialităţi se vor grupa in ele, cu atât mai bine pentru insuşi actul, cu atât mai multe părţi din viaţa populară se vor putea studia. Folosul unor asemenea asociaţiuni, va fi insemnat şi in privinţa relaţiunilor materiale. Colecţionarii particulari, nu dispun in totdeauna de sumele trebuincioase pentru tipărirea materialelor adunate de ei; acestea s'ar putea insă tipări pe sama societăţilor. Unele din societăţile noastre prevăd in programele lor şi adunarea creaţiunilor populare, dar ori cât de mult loc reservă literaturii prin organele lor, tot nu'i de ajuns şi pănă acum nici una n'a tipărit colecţiuni aparte, cu toate că unele au fagăduit. Se poate ca mijloace să naibă, se poate ca vremea să le lipsească pentru a se ocupa cu asemenea amănunte. Se zice că şi prin alte părţi, lucrurile se intîmplă tot aşa; cine pofteşte insă poate să se mângăe cu acest fapt analog. Noi credem din potrivă că tocmai aceasta trebue mai mult să ne convingă de trebuinţa *societăţilor pentru studiarea poporului*, ale căror programe să nu coprindă alt ceve de cât urmărirea folclorului bulgar. Cea mai mare parte din munca ce trebue pentru infiinţarea şi organizarea unor asemenea societăţi, ar trebui să şi-o iea asupră-şi corpul invăţatoresc ca cel mai in stare pentru asemenea treabă. Invăţătorii şi invăţătoarele statului, fie-care după specialitatea sa, toţi pănă la unul, pot să ajute intreprinderea noastră, direct şi prin ajuto-

www.dacoromanica.ro

rul elevilor lor, dîndu-le indrumările cuvenite şi arătându-le metoadele după care să adune şi să prescrie materialurile etnografice. *Profesorul de istorie* nu trebue nici odată să piardă prilejul de a explica in clasele superioare insemnătatea documentelor arheologice. *Filologul* n'are de cât să arate elevilor, cum se prescriu exact materialurile literare dându-le in mâna pentru acest scop şi cea mai potrivită ortografie fonetică şi explicându-le insemnătatea acestor materialuri pentru limba şi literatură.

Predatătorul Istoriii Naturale bine ar face dacă ar indemna elevii in vacanţie să noteze numirile populare de plante, animale, pietre, ba chiar să-i indrumeze a aduna material pentru medicina populară. *Profesorul de desemn* n'are de cât să atragă atenţiunea tinerilor asupra insemnătăţei ornamentaţiunei populare şi asupra bogăţiilor ce se ascund in mănăstiri, in manuscrisele vechi, in costume şi aşa mai departe.

Insuşi profesorii, mai ales cei săteşti să se insărcineze cu adunarea materialurilor literare, cântecelor, zicătorilor, proverbiilor, jocurilor de copii, descântecelor cu descrierea obiceiurilor şi distracţiunilor populare, superstiţiilor, tradiţiunilor, etc.

Relativ la *cântecele populare* trebue mai intăi de toate să se alcătuiască topografia lor. Sînt la noi judeţe din care nimeni n'a adunat nimic, pe când din potrivă sînt altele aproape epuisate. Marginele septentrionale şi mai ales marginele Dunărei sînt incă virgine. De la Peşacoff şi Kipilovski incoace, rar s'a interesat cine-va de cântecele din Vidin şi nici unul de cele din Lom, Orehovo (Rahova) Şiştov şi altele. Numai satele muntoase din centru, din Şopia, Macedonia şi Ahâ-Cilibia sînt pănă acum mai cunoscute in etnografie. Deci e de trebuinţă ca colecţionarii noştri să dea atenţiunea şi părţilor mai puţin studiate. Privind toate colecţiunile de pănă acum şi materialurile răspândite prin reviste, se poate uşor vedea unde este mai multă treabă de făcut. Studiarea creaţiunilor populare şi mai ales a vieţii populare se recomandă din multe pricini pe judeţele etnografice, dar dacă o exactă impărţire a acestor judeţe nu e cu putinţă, se poate ca cercetările să se facă şi după impărţirea politică a judeţelor

www.dacoromanica.ro

şi plăşilor. In aceste casuri nu e nevoe ca să mai ţie seamă de ceea-ce s'a mai cules deja din alte părţi ale Bulgariei. Şi variantele au insemnătatea lor pentru răspândirea geografică a materialurilor. Luându-se căte un anumit loc, anumit judeţ, cel mai bun lucru e să fie descris in toate trăsăturile, atunci studiile sale, dacă sînt depline, vor fi icoana exactă a poesiii populare şi a obiceiurilor populare. Fireşte o absolută complexitatea nu se poate aştepta şi nimeni nu poate cere de la un anumit culegător, să se ducă să asculte toate cănticele şi să intrebe pe toate babele de poveşti etc. dar o desăvîrşire relativă o putem căpăta, când colecţionarul ştie ce caută, ce e de samă şi ce nu, ce e mai original şi nu uită să noteze şi impiejurările in care materialurile au fost adunate. Mai ales acestea diu urmă, foarte slab sînt infaţişate la noi, de aceea sa-mi fie ingăduit a insista puţin asupra lor. Unul şi acelasi document infăţişează o deosebită insemnare după locul unde e găsit. De pildă un cuiu ruginit găsit pe un meidan, arată poate că in apropiere sînt coiturі ţigăneşti ; tot un asemenea cuiu insă, găsit intr'o movilă (могила = tumulus) are cu desăvirşire altă insemnătate. El arată că ar fi datînd poate din epoca ferului, deci şi movila trebue să dateze tot din acea epocă. O părăsitură de perete invechit, n'are nici o insemnătate, dacă o privim pe deasupra, fără să căutăm locul unde e descoperită, dar tot aceeaşi părăsitură poate să arate cu desăvîşire alt ceva şi anume, dacă ştergem pătura de var, care ascunde părăsitura de parete, vom descoperi poate cine ştie ce zugrăveli vechi.

De aceea trebue să se noteze locul, unde un anumit material a fost găsit, persoană de la care e adunat (sex, vrîstă, naţionalitate, meşteşug) şi data (anul şi ziua) când e prescris.

Dintre cîntecele populare, cele mai de seamă sînt cîntecele *voiniceşti*, *istorice*, *legendare*, *ceremonioase*, *bocetele* şi *stihurile religioase*, de aceia noi stătuim pe culegători ca pe acestea să le adune mai intăi.

Cîntecele voiniceşti, au fost cele mai preferate de culegătorii noştri şi de aceea ele sînt cele mai numeroase, dar nici cantitatea, nici calitatea lor, nu-s de ajuns să ne dea o idee

www.dacoromanica.ro

deplină şi clară asupra epicei populare şi mai ales să lumineze părerea învăţaţilor asupra destoiniciii ei. Pentru-că in această domnesc incă oare-cari concepţii nedrepte, să-mi ne ingăduii a consacra acestei ramuri cate-va vorbe mai mult.

Una din cele mai răspândite păreri, e, că toată epopeea bulgară, cu mici abateri, se inchee in epopea *haiducească*. Autorul şi rëspănditorul acestei păreri e Bezsonoff. «Haiducia e principala şi generala trăsătură a epopeei bulgare; iar in ea nu avem perioade ci numai un şir de eroi haiduceşti» intăieşte el in a sa dare de seamă «*Epopeea bulgară şi sîrbă* [1])». Şi mai departe «ear epopeea bulgară neavănd perioade e cu desăvîrşire epopee haiducească.» Odată aceasta recunoscut ... «se cunoaşte că naţiunea sîrbă e mai puternică de căt cea bulgară, ea invinge şi in istorie şi in epopee şi in limbă»

Această originală şi prea iubită idee a lui Bezsonoff, nu merită fie combătută, dacă nu ar fi fost impărtăşită şi de Pipin. [2]) Toate fantasiile lui Bezsonoff asupra epopeei bulgare cad de la sine, ele sînt departe de a avea o valoare ştiinţifică. In realitate şi la ceilalţi slavi, o aspră exploatare critică a poesiii populare datează, putem spune de eri. Disertaţiunile lui Bodianski. (О нар. поэзіи Слав. пле менъ, Москва

---

[1]) Болгарскія пѣсни 1—136.

2) Vezi: Istoria generală a literaturei de J. Scherr. Tradusă sub ingrijirea lui A Pipin. Editura O. Baxt. Adaos Privire asupra istoriei literaturei slave, de A. N. Pipin şi V. D. Spasovici, St Petersburg 1865. pag 87. Poezia populară bulgară: «Болгарскій эпосъ, главнымъ образомъ, знаетъ уже толчко этихъ гайдуковъ, если помнитъ еще преданія о старыхъ геройхъ, то представляетъ ихъ себѣ уже въ этой позднѣйшей одеждѣ гайдучества. Такимъ образомъ, болгарскій эпосъ слилъ всѣ періоды своего прежнаго развитія въ одинъ, и герои его всѣ почти гайдука, дѣиствующіе уже противъ турокъ.»

Asemenea şi in Istoria Literaturii Slave. Ediţia II 1872 Vol. I, pag. 133 «Такимъ образомъ болгарскій эпосъ слилъ всѣ періоды своего развитія въ одинъ и герой его всѣ почти гайдуки . . . . . Но много уступая сербскомувъ давности и полнотѣ историческихъ преданій, болгарскій эпосъ не уступаетъ ему относителчно эпическихъ пріемовъ и формы . . . . .

www.dacoromanica.ro

1837) ale lui Ştura (O národních písních a pověstech plemen Slovanshých. Praga 1853 (Novočeska bibliotéka, čisle XVI) ale lui Vlaţlav z'Oleska (in prefaţa colecţiii sale : Piesnipolskie i ruskie ludu Gelycyjskiego şi altele 1833 pag. III—IIV) şi alţii nu pot să aibă de cât insemnătate istorică; de alt-fel astăzi se fac paşi uriaşi şi in celelalte ţări slave ca şi in Rusia. Munca ştiinţifică a lui Pipin şi Veselovski se bucură de o autoritate europeană; studiile lui Micloşici (*Beiträge zur slavischen Volkspoesie.* I. *Die Volkspoesie der Kroaten* 1870) ale lui Iaghici (*Die südslavische Volksepik von Jahrhunderten* in Archiv für Slavische Philologie, IV. 192—242 1879.—Gradja za slovinsku narodnu pojeziju in Rad, Cartea XXXVII.) ale lui Begluşici (Народне пјесме из старијих, највише приморскух запис. Belgrad 1878) ale lui Novacovici, Pavici, asupra istoriii poesiii populare sîrbo-croate pe temeiul documentelor şi manuscriselor mai vechi, sînt deja cunoscute. Numai literatura populară a noastră aşteaptă incă o prelucrare mai specială. [1]).

Iurie Veneliu, nu putu din nenorocire să scoată partea a doua din sutdiul său «О характерѣ народныхъ пѣсенъ у славянъ задунайскихъ (Moskova 1835) care trebuea să se ocupe cu

1) Lucrarea lui Ralston «*On bulgarian popular songs*» Oscenford. *The bogies of bulgarian songs* 8° London 1876—1877, nu ne este cunoscută de cât prin titlu Studiul d-nei Dora d'Istria in *Revue des deux mondes* (15 Iulie 1868) asupra naţionalităţii bulgare după cântecele populare (La nationalité bulgare d'après les chants populaires) e scris in stilul familiar de foileton şi n'are alte pretenţiuni, de cît să ocupe pe cititori, intr'un mod mai plăcut cu particularităţile unui popor, care pe vremea acea incepuse să deştepte curiositatea lumei civilisate Studiul doctorului *St. Daneff* in revista «Наука» (cartea X, XI, XII) asupra cântecelor populare bulgăresti, e prea general şi scris sub influirea ideilor lui Schurr. *A. Bezenşec* priveşte literatura populară mai mult din punct de vedere estetic. Preteţele lui Ciolacoff, fraţilor Miladinoff şi ale lui Bercovici, in respectivele lor colecţiuni conţin oare-cari idei sănătoase asupra insemnătăţii literaturii popolare, dar in general sunt slabe. Din toţi acei, cari la noi s'au inspirat din producţiunile intelectuale ale poporului, cele mai largi şi mai sănătoase păreri le-a avut *L. Karaveloff* Aceasta se vede mai lămurit din introducerea la cartea lui «Памятники народнаго быта Болгаръ» unde el dă chiar intăia ideé pentru a se publica o gazetă folclorică a tuturor slavianilor. Aceasta incă 1851.

www.dacoromanica.ro

cîntecele populare bulgăreşti. (intăia parte se ocupă cu cele sîrbeşti). Fireşte, era să găsim in ea destul de nedrepte vederi, dar in ori-ce caz mai adevărare de cît in studiul lui Bezsonoff in care nu se găseşte de loc ceva ştiinţific.

Metoda sa quasi-comparativă e cu desăvîrşire slabă, generalisarea lui se întemeează numai pe 3 4 fapte ocasionale, lucru cu atît mai de osîndit cu cît materia pe care a tratat-o Bezsonoff, nu era acceptabilă pentru mulţime. Din întreaga sa colecţiune, alcătuită dın felurire fragmente, abia se pot găsi 5 6 cîntece voiniceşti mai complecte, cele lalte sînt ciuntite ca vai de ele[1]). Aceasta-i basa pe care Bezsonoff a ridicat cartelul său de ipotese, pentru caracterizarea epopei bulgare, ipotese pe care el le dădu cu încredere drept adevăruri stiinţifice. Ceva caracteristic pentru critica neîntemeeată şi arbitrară a lui Bezsonoff e şi aceea că pe temeiul aceloraşi materialuri necomplecte, atît ca formă cît şi ca limbă, el ajunge pe de altă parte, la încheeri favorabile asupra epopeei bulgare. «Dacă privim poesia populară epică dın punct de vedere curat epic, trebue să spunem cu desăvîrşire alt-ceva, asupra *formei*, *versului şi limbei*. In privinţa asta, epopeea bulgară a intrat în legături foarte intime, cu cea sîrbească una pe alta se complectează, una e variaţiunea celeilalte, şi amîndouă nu se dau una pe alta.

Bezsonoff compară cîntecele sîrbeşti din colecţiunea lui Vuk, care e o alegere foarte bună, cu cîntece bulgăreşti foarte neîsemnate, deci afirmaţiunea lui nu e de loc întemeeată. Căci a compara o statue a lui Fideas, cu nişte tivde găsite întîmplător

1) Asupra colecţiunii lui Bogoeff, dın care a luat aproape toate cîntecele sale voiniceşti, insuşi Bezsonoff observă într'un loc, cu multă dreptate, că-s «scrise şi tipărite cu cea mai mare neîngrijire» «Se vede că editorul a avut în mînă vre-un manuscris, în care pe unile părţi n'a priceput scrierea şi *l-a îndreptat tot*», iar în alt loc zice: «Colecţiunea e lipsită cu desăvîrşire de sinceritate şi viaţă».

A doua colecţiune, de care Bezsonoff s'a folosit (a lui V. Stefanovici). Nu conţine nici un cîntec voinicesc. Restul le-a luat dın colecţiunile lui N. D. Catranoff, A. Θ. Valetman şi Veletman şi Venelin, sau restipărite din ziare. In privinţa valoarei interne şi a formei dın afară, o parte din acest material, stă chiar mai pe jos de cît colecţiunea lui Bogoeff.

www.dacoromanica.ro

în vre un gunoiŭ, rămăşiţele vre-unui alt artist celebru, şi cîntecele lui Caraţici cu nişte cîntece schilodite, şi apoi a scoate, din asemenea comparaţii, încheeri asupra darului acelui artist ori meritului unei întregi epopee, asta numai e ştiinţă ci fantasie.

Cu asta, firește, nu trebue să osîndim întregul studiu a lui Bezsonoff, asupra cîntecelor voinicești bulgărești. Sînt lucruri, pe cari el cel dintîi le-a observat, cărora el cel dintîi le a dat atenţiune. Să mai adăogăm, pe lîngă aceste împrejurări şi neharnicia bulgarilor, pe care, ce e dreptul, el mult i-a rugat ca să-i procure cîntece populare[1]); nouă nu ne rămîne de cît să înghiţim aspra osîndire din conclusiunile sale, pentru care colecţia lui Bezsonoff, merită, pînă la un punct să fie recomandată tuturor acelor care se ocupă cu epopeea noastră populară. Acolo vor vedea cel puţin, experienţa unei cercetări ştiinţifice în desvoltarea sa[2]).

---

1) Vezi colecţiunea lui, pag. X: «Cetitorul poate se va mira, văzind ca «afară de colecţiunea lui Katranoff, restul îl am din isvoare ruseşti. Am «facut propagandă la toţi acei pe cari questiunea îi priveşte de-a dreptul «sau mijlocit, personal sau prin prevestiri şi propuneri, vreme de doi «ani de zile, ca să mi se procure cîntece bulgăreşti, dar n'am primit «ca răspuns nici măcar un vers; am încercat în zadar să capăt cel puţin «un tablou, care să zugrăvească costumele bulgăreşti, de şi în Rusia sînt «pictori bulgari. In sfîrşit, n'am primit nici un rĕspuns, nici o invita«ţiune, ca şi cum am vorbi de un popor mort, care nu vrea să pronunţe «nici o vorbă asupra sa însuşi, fie chiar în potriva noastră!

2) Studii critice severe, noi aşteptăm *de acum înainte*, at t din partea învăţătorilor noştri, cît şi acelor străini. Aceştia din urmă, au mai multe pricini ca să nu ne nesocotească. Dacă pînă acum, ei n'au dat cuvenita atenţiune creaţiunilor noastre populare, în cele mai multe prilejuri noi sintem vinovaţi. Este ştiut, că nici o apariţie mai de seamă, pe orizontul nostru folcloric, nu trece nebăgată în samă de folcloriştii popoarelor noastre vecine: de către ruşi, şi sîrbi ori croaţi, romîni şi greci. Folclorul nostru, e în aşa de strînsă legătură cu al lor, în cît nu se poate studia unul fără a se compara cu cele-l-alte. Mulţumită acestei împrejurări, începe să se arunce mai multă lumină asupra oare-căror părţi din literatura noastră populară. Atragem, viitorilor noştri folcloriști, băgarea de samă mai ales asupra studiilor lui Vecelovski, Potebni, Dragomanoff (Vedi în «Melusine» Vol. IV. No. 9 şi urm. «Légendes pieuses des Bulgares») şi studiile savanţilor romîni Hîjdău şi Gaster. (Mai ales *Gărţile*

www.dacoromanica.ro

A doua părere greșită asupra noastră, răspîndită mai ales printre sîrbi, e că Bulgarii n'au avut nici o dată epica lor populară, și că prin urmare ceea-ce au e luat de la sîrbi. De aceeași părere a fost și Vuk[1]).

Aceste păreri, cad de la sine studiind istoria poesiii noastre populare. Sînt dovezi din al XIV-lea veac încă, că Bulgarii au posedat cîntece.

---

poporane ale Romînilor în secolul XVI, în legătura cu literatura e poporana cea nescrisă. Formează două volume din «Cuvente den Bătrîni, Bucur. 1880, de Bogdan Petriceicu Hasdeŭ. Cu această opera a sa, el a păşit pe urma lui Gaster, a cărei carte *Literatura populara Romînă*» Bucureşti 1885, XII 605, şi încă mai mult «*Greco-Slavonic Literatur*» în «Ilchester lectures» sînt pline cu idei originale şi asupra literaturii şi folclorului nostru)

1) Intr'o scrisoare a sa către Iacob Grimm publicată în Archiv fur slavische Philologie, el zice :

«Aber merkwurdig ist, dass auch die Bulgaren singen unsere Heldenlieder (etwasbulgarisiert), besonders vom Kraljewitch Marco, und sie wollen nicht horen, dass erkein dyrapusu war !» (Dar e ciudat, că şi bulgarii cîntă cîntecele noastre voinicești puțin cam bulgarisate mai ales despre Marcu Crăişorul şi nu vor nici să audă că el nu a fost bulgar !) Această observare e interesantă şi ca mărturie că simțimîntul şi mîndria națională la noi, nu erau slabe nici la începutul actualului veac, cum se presupune de obicei.

«Vezi şi «Дотатак pag 48. Погоров» : «Bulgarii au şi ei cîntece voinicești, care se cîntă pe acelaşi glas ca la noi, şi ele sunt cîntece sîrbeşti, dar ei le au bulgarisat».

Tradus din bulgăreşte de,

G. Măreulescu.

www.dacoromanica.ro

REVISTA PUBLICATIILOR

In luna Mai a apărut la Sofia, în limbile bulgară şi francesă prelucrarea recensământului populaţiunii făcut în Decembre 1893 Populaţiunea totală a Bulgariei era la ace dată de 3.310 713 locuitori; din care 1.690 626 bărbaţi şi 1.620.687 femei. Populaţiunea românească, adică locuitorii care au de limba maternă pe cea românească, se ridică la 62.628 (31 674 barbaţi) şi alcătueşte 189% din totalul populaţiunii. Românii sînt străinii cei mai numeroşi. Proporţia lor cea mai mare e în judeţul Vidin unde sînt 30 550, alcătuind 25.22% din populaţiunea judeţului apoi la Vratza sînt 9,702; la Şistov 8,206; la Lom 2 698: iar în judeţul Sofia numai 844 Din aceşti Romîni după limbă, numai 950 au şi naţionalitatea politică românească, 222 din ei se află la Sofia. Schimbul de populaţiune între ambele ţări continuă a fi destul de mare. 10.058 de locuitori 1524 bărbaţi 4 847 femei, ai Bulgariei sînt născuţi la noi; cei mai mulţi se află în judeţul Varna 3.158; apoi în judeţul Silistria 2.222, Russe 1.273, Vidin 351, Vratza 385, Pleven 332. In judeţul Sistov sînt 655, şi în judeţul Sofia 595 locuitori născuţi în România Emigraţiunea bulgară e mică, îndreptată în mod covîrşitor spre România. Din proporţiunea femeilor care nu e nici de 2% resultă că acea emigraţie bulgărească la noi are un caracter temporar. Din 6954 bărbaţi şi 416 femei, domiciliaţi în Bulgaria şi absenţi în momentul când s'a făcut recensământul 2.983 bărbaţi şi 100 femei se aflau în România. Judeţele de unde vin la noi aceşti emigranţi sînt. Loveu ca 250, Plovdiv cu 203, Russe cu 48, Sevlievo cu 147 dar mai ales Sliven cu 407 şi Elena 1233. In alte ţări nu prea se duc vecini noştri; ast-fel în Turcia erau la aceeaşi dată 1399 b. şi 168 f; în Austro-Ungaria 882 b. şi 48 f.

De sigur că o cercetare făcută în timpul verei, ar fi dat un număr mult mai mare de emigranţi la noi. Dînd aceste cite-va date după documentele bulgăreşti, foarte bine alcătuite, ne gîndim cu o oare-care melancolie ca de la 1859 nimeni nu s'a mai gîndit la noi să facă un recensământ. Intrăm în secolul al 20-lea şi ne mulţumim a face calcule şi ipotese în privinţa populaţiunii ţării şi a elementelor ce o compun.

***

Biuroul de statistică al Capitalei a publicat un anuar statistic pe anul

www.dacoromanica.ro

1895. E prima lucrare de acest fel şi ar fi de dorit să fie începutul unei serii regulate. Defectul principal al acestui anuar e că e cel d'intîi şi că prin urmare lipsesc de necesitate punctele de comparaţie pentru mai toate materiile ce conţine. O îngrijire mai mare ar fi putut însă înlătura multe greşeli care fac impresiune rea, de exemplu găsim un tablou de stabilimente industriale printre care sînt trecute: 2 menageriĭ (?), *o usină pentru ambalat peşte sărat !*, un depozit de unelte de curăţit... etc. La partea intitulată Demografie găsim la pag. 79, că «din cele 2 714 persoane căsătorite în anul 1895, sînt ortodoxi numai, 1956 bărbaţi şi 1864 femei, (adică 3820 persoane) apoi că 518 israeliţi au luat în căsătorie 812 israelite, etc. Unele cestiuni destul de importante nu sînt de loc tratate, de exemplu finanţele comunale, plantaţiunile din capitală.

***

Publicaţiunea anuală austriacă *Jahresberichte der K u K. Consulats-Behorden* începe în anul acesta cu un fascicul de 98 de pagine consacrat Rominiei. Partea generală, care ocupă pag. 1—23, e o temeinică expunere a situaţiunii economice în anul 1896. In privinţa industriei zahărului care a fost un foarte puternic factor de propăşire pentru agricultură, în alte ţări, autorul spune că capitalişti străini se tem mai cu seamă că cultivatorii Romîni nu vor putea da sfeclei îngrijirele necesare şi ar dori să poată aduce la început cultivatori străini. Cît de necesara era legea pentru căile ferate particulare, promulgată de guvernul trecut şi rămasă pînă acum neaplicată, se vede din observaţiunea următoare: Exploatarea minei de antracit de la Schelea, în Tîrgul-Jiu a produs în anul trecut 10.000 de tone, care au *trebuit însă să rămîe mai toate la faţa locului*, pentru că mina e prea departe de drumul de fer.

www.dacoromanica.ro